

Soudržnost mezi sourozenci v doplněné rodině

Bc. Petra Hyblerová

Diplomová práce
2011

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Petra HYBLEROVÁ**

Osobní číslo: **H09207**

Studijní program: **N 7501 Pedagogika**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Sourozenecká soudržnost v doplněných rodinách**

Zásady pro vypracování:

Stanovení předmětu výzkumu a výzkumné strategie

Zpracování teoretické části práce - teoretická analýza problému, operacionalizace pojmů

Zpracování praktické části - stanovení výzkumné otázky, volba výzkumných metod, vymezení výzkumného vzorku

Provedení výzkumu, vyhodnocení a analýza získaných dat, shrnutí výzkumu

Zpracování závěrů vyplývajících z výzkumu

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J. Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2390-7.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. Nevlastní rodiče a nevlastní děti. Praha: Grada Publishing, 1999. ISBN 80-7169-897-0.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0332-7.

MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.

SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Hana Včelařová

Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce:

19. ledna 2011

Termín odevzdání diplomové práce:

29. dubna 2011

Ve Zlíně dne 19. ledna 2011

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
ředitelka ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

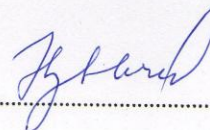
Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 25.2.2011

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce je svým charakterem zaměřena na problematiku fenoménu doplněných rodin. Konkrétně se zde zabýváme soudržností mezi nevlastními sourozenci v krizových situacích. Teoretická část přináší ucelené informace týkající se doplněných rodin, a to především dětí - nevlastních sourozenců, které v nich žijí. Na teoretickou část volně navazuje část praktická. Cílem tohoto kvalitativně pojatého výzkumu je zjistit, jaké jsou příčiny soudržnosti těchto sourozenců v krizových situacích, tedy co soudržnost posiluje nebo případně oslabuje. Výzkum mimo jiné zjišťuje, jaký vliv na soudržnost má genderové zastoupení nevlastního sourozeneckého vztahu.

Klíčová slova:

Doplněná rodina, nevlastní sourozenci, sourozenecké vztahy, sourozenecká soudržnost, krizové situace, sourozenecká rivalita a žárlivost.

ABSTRACT

This thesis is focused on problems of phenomenon substitute families. Specifically, we deal with cohesion between half-siblings in crisis situations. Theoretical part provides comprehensive information on substitute families, especially children – half-siblings, who live in them. The theoretical part is a continuation of the practice. The aim of this qualitative-based research is to examine the causes of the cohesion of siblings in crisis situations, thus strengthening the cohesion of what or where is weakening. The research also identifies the impact on the cohesion of the gender representation of a half-sibling relationship.

Keywords:

Substitute family, half-siblings, sibling relationships, sibling cohesion, crisis situations, sibling rivalry and jealousy.

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce PhDr. Haně Včelařové za vstřícný přístup, odborné vedení a užitečné připomínky. Dále také respondentům, kteří mi poskytli velmi cennou výpověď z oblasti jejich sourozeneckých vztahů. A v neposlední řadě děkuji mé rodině za finanční a psychickou podporu během studia.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

*„Je to vztah předem nevypočitatelný. Může být tím nejsilnějším a jediným, který vydrží.
Může být i synonymem pro lhostejnost. Sourozenectví je prostě své, svérázné, podobné i
pokaždé jiné.“*

Tomáš Novák

OBSAH

ÚVOD.....	11
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 RODINA JAKO MĚNÍCÍ SE INSTITUCE.....	13
1.1 ZMĚNA RODINY OD TRADIČNÍ K POSTMODERNÍ SPOLEČNOSTI	15
1.2 FUNKCE RODINY.....	17
1.2.1 Biologicko-reprodukční funkce	18
1.2.2 Ekonomická funkce.....	18
1.2.3 Výchovná a socializační funkce.....	19
1.2.4 Emocionální funkce	19
1.2.5 Ochranná funkce	19
1.3 FUNKČNOST RODINY	20
2 KRIZOVÉ SITUACE V RODINĚ.....	22
2.1 KONFLIKTNÍ SITUACE.....	22
2.1.1 Konfliktní situace v rodině.....	23
3 DOPLŇENÁ RODINA	25
3.1 OPAKOVANÉ MANŽELSTVÍ	26
3.2 RODIČOVSTVÍ V DOPLŇENÝCH RODINÁCH	27
3.2.1 Desatero rad pro nevlastní rodiče.....	29
4 SOUROZENECTVÍ.....	31
4.1 VZTAHY MEZI NEVLASTNÍMI SOUROZENCI	31
4.2 SOUROZENECKÁ SOUDRŽNOST.....	33
4.2.1 Pseudovzájemnost	34
4.3 SOUROZENECKÁ RIVALITA A ŽÁRLIVOST	35
II PRAKTICKÁ ČÁST	37
5 ÚVOD K VÝZKUMU	38
5.1 DRUH VÝZKUMU	38
5.2 VÝZKUMNÝ VZOREK.....	39
5.2.1 Způsob výběru vzorku.....	39
5.3 CÍLE VÝZKUMU	41
5.4 VÝZKUMNÝ PROBLÉM.....	41
5.4.1 Hlavní výzkumná otázka	41
5.4.1.1 Dílčí výzkumné otázky	42
5.5 METODY VÝZKUMU	42
5.5.1 Metoda získávání dat.....	42
5.5.2 Metoda zpracování a analýzy dat	43
5.6 ZPŮSOB TRIANGULACE.....	44
6 REALIZACE VÝZKUMU	45

6.1	ANALÝZA DAT.....	45
6.1.1	Otevřené kódování	46
6.1.1.1	Hlavní kategorie.....	46
6.1.1.2	Interpretace jednotlivých kategorií	48
6.1.2	Axiální kódování	54
6.1.2.1	Výklad paradigmatického modelu	57
6.1.3	Selektivní kódování.....	58
6.1.3.1	Diagram vztahů selektivního kódování	58
6.1.3.2	Vztahy vzhledem k centrální kategorii	59
7	SHRNUTÍ A ZÁVĚR PRAKTICKÉ ČÁSTI.....	61
	ZÁVĚR.....	64
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	65
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	67
	SEZNAM TABULEK.....	68
	SEZNAM PŘÍLOH.....	69

ÚVOD

Vysoká rozvodovost, která je příznačná pro českou společnost, s sebou přináší stále obvyklejší formu nového rodinného uspořádání. Jedná se o doplněné rodiny, které vznikly na základě opakovaného manželství alespoň jednoho z rodičů. Dříve byl takový typ rodiny znám především pod pojmem nevlastní rodina. Pojem doplněná rodina představuje v podstatě o synonymní označení, které v našich podmínkách zavedl průkopník této problematiky prof. Matějček. Označení „nevlastní“ rodina v lidech zejména v minulosti vyvolávalo spíše negativní pocity vůči tomuto rodinnému soužití. Prof. Matějček chtěl svými studiemi a poznatky z praxe tento zkreslený pohled na nevlastní rodiny změnit.

Můj osobní zájem o tuto problematiku mě přivedl k myšlence zabývat se doplněnými rodinami blíže v rámci diplomové práce. Navrhla jsem tak pro svou závěrečnou práci téma, které je konkrétně zaměřeno na soudržnost mezi nevlastními sourozenci v doplněné rodině. Většinou je pozornost u doplněných rodin věnována především vztahům mezi nevlastními rodiči a nevlastními dětmi. Z tohoto důvodu shledávám jako přínosné věnovat se problematice vztahů mezi nevlastními sourozenci v doplněných rodinách, protože soužití těchto sourozenců může často představovat velké obtíže. V doplněné rodině se totiž najednou ocitají vedle sebe děti – „noví“ sourozenci, z nichž každý má jiné biologické rodiče, jsou jiným způsobem vychováváni a vyznávají jiné tradice či hodnoty. Těchto odlišností, které se mohou vynořit později je celá řada. Vždyť i v běžných rodinách, mezi sourozenci vlastními, se vyskytují poměrně často konfliktní situace, které mohou oslabovat soudržnost jejich vztahu.

Při bližším studiu literatury zaměřené na tuto oblast, jsem zaznamenala, že publikace, které by se věnovaly doplněným rodinám, zejména pak vztahům mezi nevlastními sourozenci nejsou nikterak četné. Mou snahou tedy bude přispět touto prací k rozšíření poznatků týkajících se doplněných rodin, obzvláště vztahů mezi nevlastními sourozenci v těchto rodinách.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA JAKO MĚNÍCÍ SE INSTITUCE

V minulých dobách se sociologové přikláněli k tvrzení, že rodina je ve své podstatě neměnnou institucí. Možný (2006) v této souvislosti zmiňuje pojem morfostatická instituce. Dlouhou dobu panovalo mezi odborníky přesvědčení, že se rodina funkčně i základní strukturou neliší příliš od toho, jak vypadala na počátku lidské civilizace.

Horský, Seligová (1997) vnímají rodinu jako kulturně a historicky relativní, proměnný útvar a poukazuje na množství typů rodinných struktur a různorodé konfigurace demografických jevů v rodinách, a to v různých dobách a různých společnostech. Rodina je často také předmětem studia a bádání sociologů, kulturních antropologů či historiků, jelikož pro ně představuje kritérium, podle kterého lze porovnávat jednotlivé kultury navzájem nebo také jednotlivá období ve vývoji jedné kultury.

Kramer (In Sobotková, 2001, s. 22) vymezuje rodinu takto: „Rodina je skupina lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou často vázání hereditou, legálními manželskými svazky, adopcí nebo společným uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty.“

Možný (1990, In Sobotková, 2001, s. 22) vidí zvláštnost rodinného systému v propojení prvků veřejných, sociologických i ryze soukromých, psychologických: „*Rodina je dnes vnímána současně v řádu světa ji obklopujícího jako instituce racionální, pragmatická, funkčně vertikálně hierarchizovaná a kulturně omezující a současně jako zvláštní soukromý svět authenticity, spontaneity, přirozené rovnosti a emocionality.*“

Tradiční pojem rodina nutně získává široký a neotřelý význam. Je to dáno tím, že v současných civilizovaných zemích existuje souběžně množství forem rodinného soužití zahrnující všechny myslitelné kombinace biologického příbuzenství, legalizovaných i nelegalizovaných vztahů mezi dospělými i mezi dospělými a dětmi či mezi samotnými dětmi (Matoušek, Pazlarová, 2010).

Collins (In Možný, 2006, s. 17) rozlišuje základní etapy ve vývoji lidské rodiny. Jednotlivé poznatky jsou shrnuty v následující tabulce:

Počátky lidské párové rodiny.	Milion let před naším letopočtem?	Silná sexuální vazba heterosexuálních párů doprovázená spoluprací na výchově dětí.
Složité příbuzenské systémy kmenových společnostech; vznik tabu incestu?	8000 let před naším letopočtem?	Rozšířené příbuzenské sítě se složitými pravidly ekonomických a snubních výměn uvnitř i mezi příbuzenskými velkorodinami.
Vynořují se nepříbuzenské systémy sociální organizace. Úpadek složitých systémů výměn a počátek vzestupu patrimonální domácnosti.	Asi 3000 let před n. l. v Mezopotámii a Egyptě, asi 600 let před n. l. v Řecku a v Číně.	Vznik prvních států jako sociálních organizací nad rodinnými sítěmi. Upadají kmenové rodové systémy a jsou nahrazovány patrimonálními domácnostmi.
Vzestup byrokratického státu a kapitalistické ekonomiky. Vynořuje se domácnost soukromí.	17. a 18. st. před n. l. v západní Evropě a v severní Americe.	Domácnost přestává být zároveň místem zaměstnání a její ochranu přebírá obec a stát. Patriarchální moc upadá. Nukleární rodina se vynořuje jako ideální typ – muž rodinu sociálně a ekonomicky zajišťuje, žena se stará o domácnost.
Diverzifikace způsobů párování a domácností. Snahy o rovnoprávnou pozici ženy a muže při vyjednávání o vztahu a rodině.	2. polovina 20. st. v bohatých průmyslových společnostech.	Různorodost rodinných forem. Vzestup rozvodovosti a nesezdaných soužití před, po i místo manželství. Vynořují se <i>singles</i>

		jako významná sociální skupina a stav.
--	--	--

Tab. 1. Základní etapy ve vývoji lidské rodiny

Jak již bylo zmíněno, výklady a pojetí rodiny se různí. Rodina je institucí, kterou formuje nejen společnost, ale i její kultura. V každé kultuře existují rozmanité přístupy k výchově dětí. Výchovný postup běžně používaný v jedné kultuře nemusí být v souladu a principu humanity v kultuře druhé.

Matoušek (1997) nazývá rodinu jako jedinečnou a nenahraditelnou instituci, která v sobě spojuje jak svoji specifickou, svoje vnitřní uspořádání a pravidla, tak společenské normy, které předává dalším generacím.

Instituce rodiny je nepostradatelnou nejen z hlediska prospěšnosti státu, ale i jako prostředí pro výchovu dětí a v neposlední řadě také pro své dospělé členy, kteří se díky ní dostávají prostřednictvím svých příbuzných a dětí do širší sociální sítě, která je dále utváří a ovlivňuje (Matoušek, 1997).

V současnosti, jak uvádí Matoušek a Pazlarová (2010) v další své publikaci, by bylo v našem typu společnosti přiměřenější hovořit spíše o rodinném soužití než o rodině. Pokud spolu dospělí lidé žijí, je jádrem tohoto soužití citová vazba mezi nimi. Existují také rodinná soužití, v nichž žije jeden dospělý s dítětem, případně dětmi. V tomto případě je poutem pouze rodičovství. Toto pouto lze považovat za významnější než partnerské. Biologické rodičovství totiž nelze zrušit na rozdíl od partnerského pouta.

Všeobecně lze říci, že je rodina bez ohledu na její typ (pěstounská rodina, doplněná rodina, neúplná rodina...) malou skupinou lidí, kterou svazuje věrnost, péče kooperace, zvyky, tradice. Tento mikrosystém ovlivňuje všechny členy rodiny navzájem. Každá rodina mění v průběhu svého trvání strukturu i vztahy – ať už rodičovské, sourozenecké či manželské.

1.1 Změna rodiny od tradiční k postmoderní společnosti

V padesátých letech dvacátého století byly patrné snahy o obnovení centrálního postavení rodiny ve společnosti, pevné hierarchie a také funkční uspořádanosti. V šedesátých letech

vstupuje do společnosti generace se silným generačním sebevědomím. Tito lidé vyrůstali právě v rodinách padesátých let.

Možný (2006) uvádí, že tato doba byla ve Spojených státech a západní Evropě označována jako dekáda rodiny. Ideálem této doby měly být fungující dvougenerační rodiny s funkčně oddělenými a vzájemně se doplňujícími rolemi muže a ženy, kteří mají alespoň tři děti. Realita byla ale velmi odlišná, jelikož právě konec šedesátých let započal trend snižování počtu dětí v rodině a nastalo zvyšování počtu rozvodů. Autor dále poukazuje na vliv marxismu a feminismu na pojetí tradiční rodiny, která byla označena jako ideologický, utlačující koncept, který nereprezentuje nic v realitě a pokud ano, tím hůře.

Rodina byla dříve považována za téměř nejstabilnější produkt naší civilizace. Změna nastala pravděpodobně s koncem první světové války, kdy začala být rodina vnímána jako měnící se instituce. Tyto změny mají dle Možného (2006) hluboké kořeny a zviditelnily se v druhé polovině dvacátého století. Popisuje je především takto:

Padl monopol legitimního sexu v rodině – nejprve se stal všeobecně legitimním sex předmanželský, později se kladly otázky i nad monopolní právo manželského partnera na sex toho druhého.

Nové technologie (zejména hormonální antikoncepce) poprvé v historii lidstva postavily účinnou bariéru mezi sex a početí, i při legitimizaci mimomanželského sexu mohl zůstat monopol na legitimizaci plození dětí.

Stabilita společnosti byla tradiční rodinou podporována i tím, že výběr manželského partnera nezáležel na těch, kteří zakládali rodin v novém pokolení, ale byl v rukou jejich rodičů.

Křesťanství pojímalo rodinu jako nezrušitelnou instituci. Toto pojetí však bylo napadeno pojetím manželství jako občanské smlouvy. Transcendentní garance svazku se tím začala vytrácet a začal se klást důraz nový prvek – lásku, založenou na tělesné přitažlivosti. Toto nové pojetí rodiny vyústilo ve zvýšený počet rozvodů a opakovaných manželství.

Díky prohlubující se dělbě práce a rozvoji speciálních institucí došlo k vyvlastnění řady tradičních funkcí rodině. Což se projevilo například v odluce bydliště a pracoviště a rodině se tak vzdálil zaměstnaný muž. Vzdělávání dětí převzala škola. Péči o nemocné, staré a

postížené převzaly lékaři, nemocnice a sociální zařízení. Rodina zůstala nenahraditelná v oblasti citového bezpečí.

Od konce padesátých let ženy opouštějí domácnost a profesní kariéra se pro ně stává stejně důležitá jako pro muže. To, že je žena slabší než muž, již pro ni nepředstavuje handicap – hloupější není.

To vše znamenalo pro společnost podstatné změny, které zasáhly její sociální strukturu. Po nějaké době se však ukázalo, že charakter těchto změn byl přeceněn, jak popisuje například Keller (In Možný, 2006, s. 24): *„Běžný člověk se v záplavě technických a sociálních změn ještě nerozpustil... proplová stále ještě na své sociální kře, doprovázen několika málo skutečně blízkými lidmi s několika desítkami bližších či vzdálenějších známých...“*

1.2 Funkce rodiny

Tak jako se v průběhu let mění pojetí rodiny, mění se současně i její funkce. Jedná se o součást každodenní rodinné reality. Až do 18. století byla rodina společenstvím, které své členy zajišťovalo ekonomicky a poskytovalo jim vzdělání a péči v případě onemocnění či ve stáří. Rodina představovala tak samozřejmé prostředí, že o jejím významu nebylo pochyb. Bez jejího prostředí a vlivu nebylo takřka možné přežít. Kdo v rodině nežil, měl velmi blízko k tomu stát se člověkem na okraji společnosti. I přes výše uvedené změny zůstává rodina stěžejní institucí naplňující velmi podstatné funkce.

Dle Matouška a Pazlarové (2010) se komplex rodinných funkcí zužuje, některé z nich postupně slábnou, i když úplně nemizí. Koncem 19. století některé tyto funkce začal přebírat vznikající sociální stát. V současné době plní rodina především tyto funkce:

podporování socializace – vychovávání dětí,

vztahovou podporu dospělých lidí,

ekonomickou podporu všech členů.

První dvě funkce rodiny jsou bezpochyby nezastupitelné. Výchova dětí ve funkčním rodinném prostředí je nenahraditelná. Langmeier, Matějček (In Matoušek, Pazlarová, 2010) popisují nepříznivé účinky ústavní péče na děti, jejichž dlouhodobá studie byla započata již v šedesátých letech 20. století.

Ministerstvo vnitra České republiky publikovalo informace potvrzující kriminogenní působení ústavní výchovy na děti. Tvrdí, že více než polovina dětí, které v České republice opustily dětské domovy a podobná ústavní zařízení, spáchá rok a více let po propuštění trestný čin (Gjuričová, 2009).

Běžně bývají v literatuře jako funkce rodiny uváděny tyto:

- biologicko-reprodukční
- ekonomická
- výchovná a socializační
- emocionální
- ochranná

Jednotlivé charakteristiky funkcí rodiny jsou rozebrány v následujících podkapitolách.

1.2.1 Biologicko-reprodukční funkce

Biologicko-reprodukční funkcí rodina zabezpečuje a vytváří optimální podmínky pro pokračování rodu neboli dalších generací ve společnosti. Podstatou této funkce jsou mimo jiné i erotické vztahy mezi manželi, tedy pohlavní láska, která je silným stabilizujícím činitelem manželství i rodiny. Smutková (2007) uvádí, že společnost chápe rodinu jako stabilní reprodukční základnu, a proto vytváří celou řadu regulačních mechanismů, prostřednictvím kterých se realizuje tzv. rodinná politika státu. Významem biologicko-reprodukční funkce je také celková péče o členy rodiny (zajištění potravy, péče o zdraví apod.)

1.2.2 Ekonomická funkce

Dalším velmi podstatným úkolem a současně funkcí je ekonomické zabezpečení základních životních potřeb jednotlivých členů rodiny. Od rodičů je očekáváno, že u svých dětí řádnou výchovou vybudují ekonomické myšlení, což se ale často ukazuje jako problematické, pokud sami rodiče nebyli k tomuto v dětství vedeni. Taková rodina pak není schopna životní úroveň svých členů řádně zabezpečit a hrozí jí často sociální vyloučení.

1.2.3 Výchovná a socializační funkce

Narozením se dítě dostává do prvního kontaktu se sociální skupinou. Rodina by mimo jiné měla umožňovat rozvoj nadání dítěte a výchovně jej ovlivňovat tak, aby splnilo představy rodičů. Výchova a socializace bývá mnoha teoriemi považována za velmi úzce propojené pojmy. V rodině se totiž dítě také učí přijatelným způsobem porozumět jednotlivým sociálním rolím, chápat ekonomické, sociální, kulturní či náboženské vztahy ve společnosti a jejich význam pro jednotlivce (Smutková, 2007).

1.2.4 Emocionální funkce

Emocionální podpora dítěte ze strany rodiny je nenahraditelná. Současné zahraniční práce poukazují na to, že dětem, které vyrůstají v deprivacním prostředí, funguje mozek jiným způsobem než dětem vyrůstajícím v rodinách. Děti z ústavního prostředí mají horší schopnost vcítit se do druhých, neorientují se dobře v interpersonálních vztazích, mají nízké sebehodnocení a často řeší konflikty agresivním způsobem chování. Proto jsou náchylnější k sociálnímu selhání, závislosti na návykových látkách přes kriminalitu či prostituci (Ziegler, In Matoušek, Pazlarová, 2010).

Pozitivní rodinné vztahy vytváří předpoklad pro zdravý rozvoj emocionální stránky osobnosti dítěte.

1.2.5 Ochranná funkce

Funkce ochranná (neboli zaopatřovací, pečovatelské), spočívá především v zajišťování životních potřeb (biologických, hygienických, zdravotních) nejen dětí, ale všech členů rodiny. Do roku 1989 přejímal u nás tuto funkci částečně stát (jednalo se o důchodové, nemocenské pojištění, domovy důchodců, léčebny pro dlouhodobě nemocné, ozdravovny, povinné preventivní prohlídky, očkování ap.), od roku 1990 je rodina znovu do této funkce více zainteresována a očekává se od ní větší spoluúčast na jejím plnění. O poruše

této funkce hovoříme v případě, že rodina dostatečně nezajišťuje zabezpečení dítěte, ale i komplexně všech členů rodiny a je třeba, aby toto zaopatření bylo realizováno z větší části ze strany státu či jiných institucí (Kraus, 2008).

1.3 Funkčnost rodiny

Funkčností rodiny se z našich autorů zabývá například Matoušek, Pazlarová či již zmiňovaná odbornice z oblasti psychologie rodiny Sobotková. Existuje řada výzkumů, které se zabývají spíše tzv. nefunkčností rodin. V této souvislosti zmiňuje Matoušek, Pazlarová (2010) pojem mnohoproblémová rodina. Jedná se o rodinu, s níž se pracovníci v pomáhajících profesích setkávají velmi často. Tento typ rodiny má obtíže ve více oblastech svého fungování. Může se jednat o oblast bydlení, financí, výchovy dětí či partnerských vztahů. Autoři takovou rodinu v současné době označují též jako rodinu se zvláštními potřebami.

Sobotková (2007) rodinné fungování charakterizuje jako způsob, kterým rodina plní své funkce. I přesto, že je rodinné fungování velmi složitý jev, existují jeho tři základní a nosné principy, jako je soudržnost, adaptabilita a komunikace, jež autorka popisuje následovně:

Soudržnost neboli koheze souvisí s rodinnou intimitou, blízkostí a sounáležitostí. Při zdravé soudržnosti je ve funkčních rodinách kladen důraz také na přiměřenou samostatnost a nezávislost členů rodiny.

Adaptabilita se týká schopnosti rodiny přizpůsobovat se změnám a nárokům života. Adaptabilní, neboli flexibilní rodiny tak dokážou snadněji změnit své fungování, mnohdy i životní styl, pokud to vyžaduje situace.

Třetí nosný princip týkající se rodinné komunikace je klíčový proces při utváření rodinné atmosféry, řešení problémů a plánování změn. Přímá a otevřená komunikace působí jako ochranný faktor v rodinném soužití, zatímco narušená komunikace může znásobit negativní vlivy rizik a stresů.

Matoušek (2010) v souvislosti s funkčností rodiny zmiňuje pojmy jako dostatečně dobré rodičovství, čímž označuje výkon rodičovské role či rolí, který dětem zajišťuje postačující podmínky pro život (naplňuje základní potřeby dítěte a dítě neohrožuje), dále dostatečně dobré partnerství (což je výkon partnerské role, který uspokojuje druhého partnera) a dostatečně dobře fungující rodina, což je ideál, ke kterému má směřovat podpora rodiny. Matoušek (1997) dále ve své jiné publikaci podotýká, že spolehlivých výzkumů, které jsou

zaměřeny na funkčnost rodiny, je stále velmi málo. Myslí tím především ty, které jsou realizovány v delším časovém období, a je zde použita metoda přímého pozorování.

Popsat s naprostou přesností dobře a správně fungující rodinu je velmi obtížné a nejednoznačné. Pokusíme se tak alespoň částečně učinit na základě studia vymezení dle Matouška (1997):

Členové funkční rodiny se vzájemně respektují a berou na sebe ohledy. Je zde typické pevné spojení mezi rodiči, které odolává trvalému ohrožení. Existuje zde rovnováha mezi potřebou soukromí a potřebou sdílení, což je velmi důležité. Komunikace ve funkční rodině je zcela přímá a jasně adresovaná, s velkým množstvím dialogů. Taková rodina neváhá řešit problémy a je otevřena novým myšlenkám. Jednou ze zásadních charakteristik funkčních rodin je vědomí nutnosti kooperace, tedy vyhýbání se negativnímu nálepkování a vnímání potřeb všech členů.

Již z výše uvedených skutečností je zřejmé, že jednu ze zásadních rolí při utváření rodiny hraje komunikace všech jejích členů. Správná a dostatečná komunikace se odráží nejen ve funkčnosti rodiny, ale již od počátku vývoje přispívá k socializaci dítěte.

2 KRIZOVÉ SITUACE V RODINĚ

V každodenním životě rodiny dochází někdy k nedorozuměním či hádkám, které mohou být počátkem krizové situace. Pokud máme hovořit o krizi, v níž se alespoň jednou za život ocitl každý člen rodiny, je vhodné na tomto místě pojem „krize“ definovat. Dle Vykopalové (2007) je krize často používaným výrazem, který se vyskytuje téměř ve všech oblastech lidské aktivity označující negativní, problematickou situaci. Krize postihuje jak jednotlivce, tak skupiny. Obecně je tento pojem používán pro jakékoliv situace, které jsou vnímány nepříjemně a negativně. S pojmem krize jsou často ztotožňovány pojmy jako např. stres, konflikty, trauma, deprese či deprivace. Opakující se krize v rodině se objevuje nejčastěji v rodinách dysfunkčních. Tyto rodiny se vyznačují dezorganizací, nejasnou nebo problematickou komunikací, destruktivními konflikty či negativními emočními reakcemi. Rodina, která se ocitá ve vzájemně překrývajících se krizích, jež mohou doznívat z minulosti, má tendenci se těchto krizí zbavovat formou externalizace. To znamená, že při probíhajícím konfliktu se vina přisoudí někomu jinému. Vnitřní napětí je tak uměle „vyřešeno“ a přeměňuje se na vnější, které může způsobit vzdálení se této označené osoby z rodiny. Vzniká tak trauma z odloučení, které se může kombinovat s dalšími minulými traumaty, které nebyly dosud řešeny. Tato traumata se mohou promítat do nových vztahů, což se projevuje regresivním chováním členů rodiny. Zdaleka tak ale traumata nejsou vyřešena. Jak Vykopalová (2007) dále upozorňuje, tímto způsobem se mohou stát stavy krizí návykovou záležitostí, které vyvolávají určité způsoby chování.

2.1 Konfliktní situace

Pojem konflikt má v obecném povědomí výrazně nebo převážně negativní akcent označující disharmonii nebo nesoulad. Ve skutečnosti se jedná o situace a jevy, které člověka doprovázejí na každém kroku a ve všech oblastech jeho aktivit (Vykopalová, 2007). Konfliktní situace se vyskytují i v rodinách, které označujeme za funkční. Pro každou rodinu je důležité naučit se, jak tyto konflikty zvládat a jak jim předcházet. Jelikož se člověk během svého života dostává do množství vztahů s lidmi, je pochopitelné, že se občas dostane do konfrontace. Výjimku netvoří ani vztahy rodinné. Konflikty v rodinách se zabývá Trélaun (2005), která se snaží zdůvodnit, proč k těmto konfliktům vlastně dochází. Jako příklady konfliktních situací uvádí konflikty zájmů, potřeb či hodnot. Načež dochází k nedorozumění, frustraci, závisti, zatrpklosti, k pocitům nespravedlnosti, konkurenci či

nedostatku vděčnosti. Rozdílnost a rozpor mohou dát vznik sporu. Původ vzniku konfliktu je diskutován i ve francouzském časopise s názvem *Non violence actualité*:

„Konflikt se tedy rodí z konfrontace protikladných vůlí dvou nebo více jedinců... Přestože máme o konfliktu velmi často negativní představu, konflikt není ani dobrý, ani špatný. Východisko konfliktu bude pro zúčastněné osoby destruktivní, nebo konstruktivní podle toho, jakým způsobem se k němu postaví a jak se ho budou snažit vyřešit. Konflikt může mít tedy pozitivní důsledky, například může znamenat nastolení jasnějších vztahů, opětovné potvrzení obecného pravidla ve skupině (rodina), může být pro zúčastněné zdrojem osobního růstu...“ (Montargis, In Trélaün, 2005).

Pokud sami rodiče zvládají asertivně řešit své konflikty, je zde větší předpoklad, že tomu tak naučí i své děti. Je důležité naslouchat druhému a přijmout jeho odlišnost. Nesnažit se mírnit pocity toho, jež se ocitá v krizové situaci, ale naopak mu umožnit vyjádřit tyto nepříjemné emoce. Neznamená to ovšem, že s ním musíme souhlasit za všech okolností.

2.1.1 Konfliktní situace v rodině

Téměř každá rodina se občas potýká se specifickými situacemi, během nichž vznikají ať už drobné či větší konflikty. Dle Rogge (2009) se tak děje s nezvratnou pravidelností a se značnou intenzitou. Jedná se o dramaturgicky propracovaný rituál, kde má každý určenou svou roli a každý předpokládá závěr - tedy že rodiče trvají na určitých hranicích, zatímco jejich děti je vidí a často i cítí jinak. Nároky, které rodiče na děti vznášejí, v nich vyvolávají vzdor. Mnoho rodičů se často ocitá v roli protivníka, další z nich se mohou cítit provinile. Přemýšlí, zda od svých dětí nežádali příliš a ustupují alespoň částečně svým požadavkům. Za předpokladu, že se u dětského bloku nejedná o inscenovaný a předem promyšlený boj o moc nebo není dítě ve svém jednání vedeno pocity méněcennosti a za předpokladu partnerského vztahu mezi rodiči a dětmi, doporučuje psychoterapeut Watzlawik (In Rogge, 2009) postup s názvem „Iluze alternativ“. Jsou určité situace, kdy jsou rodiče oprávněni od dětí něco vyžadovat. Tyto požadavky musí být jasné, autentické a nesmí být v rozporu s nárokem dítěte na spravedlnost a úctu. Dítě se tak navzdory požadavku může podílet na rozhodování. V praxi tento postup uvádí autor následovně:

Matka se může svého syna například zeptat: *„Budeš si čistit zuby v sedm nebo v půl osmé?“*

Předkládá tím synovi k diskuzi dobu, kdy se tak bude dít, ne pouze činnost samu. Podobně se tak může dít u dětí, které nechtějí jít včas do postele nebo nechtějí psát úkoly. Tento jednoduchý způsob může napomoci vyřešení zdánlivě neřešitelných každodenních situací v souladu zachování zájmů a důstojnosti všech. Pokud při opakovaných sporech děti na „iluzi alternativ“ nepřistoupí, může (ale nemusí!) to být známkou počátku velkého boje o moc mezi rodiči a dětmi. Tento boj je zapotřebí řešit a ukončit v rámci vyjasnění pravidel a rituálů.

3 DOPLNĚNÁ RODINA

„Rodina přežila jako vlastní, nevlastní, neúplná, adoptivní, náhradní, přežila umělé oplodnění i semennou banku. Rodina může být rozvětvená, rozdělená, rozsáhlá i začleněná do komunity. Rodina vydržela útoky technologické i sexuální revoluce, i zmatky převrácených rodičovských rolí. Ale pořád zůstala rodinou a pořád svým členům poskytuje domov a přístřeší.“

Erma Bombecková

Stoupající podíl rozvodů v dnešní společnosti s sebou přináší další fenomén, který se začíná stávat středem zájmu odborníků. Jedná se o problematiku nevlastních neboli doplněných rodin. Toto rodinné uspořádání se stává stále obvyklejší formou soužití. Terminologicky se jedná o označení pro rodinu vzniklou po druhém nebo dalším sňatku alespoň jednoho z rodičů. U nás je za průkopníka této problematiky považován profesor Zdeněk Matějček společně s jeho kolegou docentem Zdeňkem Dytrychem.

Dříve převládal ve společnosti názor, že doplněná rodina je nepatřičná forma rodinného soužití. V současnosti se tyto postoje a předsudky vůči doplněným rodinám začínají postupně měnit, i když stále ještě do jisté míry přetrvávají.

Doplněnou rodinou je myšleno rodinné společenství, kde jeden z manželů je vlastním biologickým rodičem dítěte, kdežto ten druhý je dítěti biologicky cizí, tedy nevlastní (Matějček, 1994).

Sobotková (2007) v této souvislosti poukazuje na poněkud rozporuplné postavení doplněných rodin ve společnosti a podotýká, že je za potřebí nových výzkumů, které by mohly přinést jasnější a snad i pozitivnější pohled na doplněné rodiny. Autorka dále uvádí anglické termíny, které rozlišují mezi jednotlivými formami doplněných rodin:

Remarried families – situace, kdy alespoň jeden z partnerů již byl v manželském svazku a může, ale nemusí mít vlastní děti.

Stepfamilies – alespoň jeden z partnerů již byl v manželském svazku, má z něj děti a znovu se ožení nebo vdá, přičemž děti má ve své péči.

Blended, dual families – oba partneři již mají za sebou předchozí manželství a po vzniku nové rodiny přivedou děti z původních manželství.

Stepfather families – jedná se o nejčastější typ doplněných rodin, kdy rodinu tvoří žena s dětmi z prvního manželství a nevlastní otec.

V souvislosti s problematikou doplněných rodin považuji na tomto místě za vhodné připojit kapitolu týkající se opakovaných manželství, jejichž počet se s ohledem na stoupající rozvodovost stále zvyšuje.

3.1 Opakované manželství

Velmi často se stává, že neúspěch v manželství jedince neodradí a zkoušejí uzavřít manželství znovu. Tímto se dostávají tzv. do opakovaného manželství. O problematice těchto manželství hovoří i Možný (2006). Zmiňuje skutečnost, že sociologie rodiny nechávala po dlouhou dobu problematiku opakovaného manželství a rodiny nepovšimnutou. Dnes se ovšem dostává do popředí zájmu odborníků nejen z oblasti sociologie rodiny. Opakovaná rodina má větší předpoklad k jejímu rozpadu. Důvodem může být předešlá zkušenost jedinců s rozvodem. I přes tuto skutečnost bývají ženy v uzavírání opakovaných sňatků opatrnější než muži. Tuto situaci mají komplikovanější i s ohledem na dostupnost potenciálních partnerů. U mužů nebývá neobvyklý vztah s o mnoho let mladší ženou, kdežto pro ženu je tato možnost omezenější.

Autor se dále odvolává na výzkum Collinse (1985), který uvádí, že v porozvodovém období jsou muži méně šťastní a spokojenější než ženy, který si na svůj stav časem zvyknou a jsou tak poměrně spokojeny.

Další poznatky z výzkumů týkajících se opakovaných manželství shrnuje ve své publikaci Matějček, Dytrych (1999), kteří zmiňují hlavní důvody, které nejčastěji vedou k rozpadu druhých (opakovaných) manželství:

Opakovaná manželství uzavírají nejčastěji lidé, kteří jsou ochotnější neuspokojivé manželství ukončit na rozdíl od těch, kteří si rozvod nepřipouštějí.

Druhá manželství jsou nedostatečně institucionalizovaná. Existují zde vztahy s bývalým manželem či jeho příbuznými, což může vzájemné vztahy komplikovat. Vážné obtíže mohou být způsobeny též nevlastními dětmi.

Do opakovaných manželství se často dostávají lidé, kteří jsou sami dosti problematictí, takže obtíže přenášejí do každého dalšího vztahu. Jedná se např. o osoby závislé na alkoholu, citově chladné, nevyrovnané či snadno zneužitelné jedince.

Událostí vedoucích k rozpadu opakovaného manželství může být celá řada. Na druhou stranu existují také faktory, které mohou napomoci druhé manželství udržet. Lze totiž předpokládat, že lidé, kteří vstupují do sňatku opakovaně, již mají za sebou bohatší zkušenosti týkající se řešení každodenních problémů, lépe chápou potřeby toho druhého a jsou schopni jistých ústupků. Takoví lidé totiž mohou být provázeni obavami, aby i jejich další manželství nekrachlo.

Sobotková (2007) potvrzuje, že druhá manželství jsou v období prvních dvou let méně stabilní a více ohrožená rozvodem než manželství první. Pokud nevlastní rodiny toto období překonají, bývají stabilnější než tradiční nukleární rodiny.

3.2 Rodičovství v doplněných rodinách

Rodičovství bývá jedním z nejvíce stresujících aspektů života doplněné rodiny. Zdárný rozvoj rodičovské koalice je usnadněn pevným manželským poutem a minimem konfliktů v oblasti rodičovské autority. Vhodné je, pokud primární odpovědnost za výchovu dětí nese alespoň prvních pár let jejich biologický rodič, jak zmiňuje Sobotková (2007). Aktivnější rodičovství může u nevlastního rodiče nastoupit později, a to tehdy, kdy je vztah s dětmi upevněn a stabilizován.

Rodiny, které vznikly uzavřením dalšího sňatku, se z různých hledisek odlišují od rodin biologických. Buď jeden, nebo oba partneři mají za sebou vlastní rodinnou historii. V klasickém modelu se muž připojuje k rodině ženy s dětmi a jejím tradicím, což bývá snazší, než v případě, kdy vstupuje žena do rodiny otce s dětmi (Gjuričová, 2009).

Příchod nového partnera do rodiny způsobuje závažný zásah do předchozího rodinného systému. Další sňatek jednoho z rodičů bývá někdy potomky podporován, ale často dochází ze strany dětí k nepřilíživému přijetí této skutečnosti. Pro děti je velmi obtížné přijmout skutečnost, že se v jejich rodině najednou ocitá nový otec či nová matka.

Z výzkumů manželů Sauzède (2007) vyplývá, že pokud není vznik nového páru příčinou rozpadu páru původního, přijímají děti nového partnera rodiče pozitivněji. Dále uvádí, že

odpor a odmítání nového partnera jednoho z rodičů lze interpretovat jako kolizi procesu truchlení s jeho předčasným příchodem.

Dle Matějčka (1994) může tato situace u dítěte vyvolat negativní postoje vůči novému nevítanému členu rodiny, tudíž se dítě brání, bouří a provokuje. Dítě může mít pocit, že by svého „pravého“ rodiče vztahem k „novému“ rodiči zradilo, proto může mít snahu vzniku tohoto vztahu zabránit. Jedná se v podstatě o skrytou ochranu druhého rodiče, což nemusí být vždy snadno odhalitelné, což potvrzují svými psychoterapeutickými zkušenostmi i manželé Sauzède (2007, s. 39):

„Často jsme se setkávali s dětmi, které nám po nějaké době vysvětlily, že požádaly, aby mohly žít s jedním z rodičů, přestože si v hloubi duše přály něco jiného. Svou žádostí chtěly vyjádřit věrnost tomu z bývalých partnerů, který byl nemocný, deprimovaný nebo se nedokázal srovnat s rozpadem původní rodiny. Děti se tak dobrovolně obětují ve snaze napravit křivdy a podpořit zranitelnějšího rodiče.“

V opačném případě může dojít k tomu, že se dítě snaží vlichotit a vetřít do přízně nové osoby v rodině. Setkáváme se tedy častěji s krajnostmi v chování nevlastních dětí (Matějček, 1994).

Z hlediska vývojových období lze předpokládat, že nejkomplicovanější se situace nevlastního rodičovství jeví v období puberty. Dospívající mají větší obtíže vyrovnat se s nově vzniklým rodinným uspořádáním rodiny na rozdíl například od dětí mladšího školního věku či adolescentů, kteří se dokážou přizpůsobit a zvyknout si na nového rodiče snadněji. O této přizpůsobivosti v doplněných rodinách dle vývojových období hovoří též Sobotková (2007), která uvádí, že mladší děti (myšleno před pubertou) poměrně snadno ve srovnání s jinými věkovými obdobími akceptují nového dospělého v rodině, zvláště v případě má-li k nim pěkný vztah. Naopak pubescenti mívají daleko větší problémy při sžívání s nevlastními rodičem. Je to dáno tím, že v tomto období hledají dospívající svou identitu, mají tendence k opozici, také ke zvýšené kritičnosti a k radikálním úsudkům.

Je zřejmé, že nevlastní rodičovství představuje nelehkou úlohu jak pro nevlastní matku, tak otce. Rodiče musí být připraveni i na to, že okolí nemusí být vždy shovívavé a může jejich situaci hodnotit negativně.

3.2.1 Desatero rad pro nevlastní rodiče

V předcházející podkapitole byla zmíněna obtížnost rodičovské role v doplněné rodině. Je pochopitelné, že jistým nepříjemnostem, které přináší sám život, zabránit nelze. Vše ve značné míře záleží též na přístupu samotných rodičů. Matějček, Dytrych (2002) vydali desatero doporučení, jak nevlastní rodičovskou identitu ochránit (je určeno především rodičům, kteří děti adoptovali nebo jistě i těm, kteří se ocitají v pozici nevlastního rodiče v doplněné rodině):

Nebát se přijmout své „náhradní“ rodičovství.

Je důležité pomoci dítěti tam, kde to nejvíce potřebuje. Pokud je dítě přijato bez předsudků a podmínek, je psychologické rodičovství povýšeno nad pouhé biologické plození dětí.

Nebát se o lásku dítěte.

Není nutností, aby láskyplný vztah mohl vzniknout pouze mezi vlastními rodiči a vlastními dětmi. Dítě totiž za rodiče přijímá ty, jež se k němu mateřsky a otcovsky chovají.

Nebát se práce na sobě samých.

Nedočkavost a netrpělivost představují při vzájemném sžívání s dětmi největší úskalí. Jedná se o dlouhodobý proces, který jistě přinese své výsledky, ale vyžaduje snahu a trpělivý přístup.

Zatajená pravda je v lidských vztazích nebezpečná.

(Tento bod se dle mého názoru týká především adoptivních rodičů, ovšem pro zachování Matějčkova desatera jej zde uvádím.)

U doplněných rodin se tento bod může týkat těch, jež nové rodinné společenství založily v době, kdy byly děti ještě příliš malé a na tuto skutečnost si nepamatují.

Dítě má o sobě vědět víc, než vědí ostatní.

Měli bychom se postarat o to, aby dítě nebylo zaskočeno informacemi, kterým nerozumí a které mohou negativně poznamenat jeho vztah k těm, co jej vychovávají.

Nečekat, až se bude dítě ptát, ale začít při vhodné příležitosti sami.

Aby si rodiče nepřidělali řadu těžkostí, je nutné s dítětem včas a hlavně sami komunikovat. Pokud by se toho ujal někdo jiný, situace se může do budoucna značně zkomplikovat.

Dítě není z nás, ale je naše.

Dítě zdědilo genetické dispozice po jiném otci či matce, než od jeho současného nevlastního rodiče. S tímto genetickým vkladem je nutno počítat a účelně s ním nakládat. Nesnažit se však nic v dítěti potlačit, mohlo by dojít k obranným tendencím dítěte a výchovná úloha by byla zkomplikována.

Raději počítat s horším, lepším se nechat překvapit.

Přílišné požadavky a očekávání bývají často příčinou například poruch chování dítěte, proto bychom neměli ideály příliš nadnášet.

O vlastních rodičích dítěte pokud možno jen to dobré.

Pro výchovu dětí není vhodné, pokud nevlastní rodič sám sebe příliš povznáší nebo naopak podceňuje a biologického rodiče se snaží nějakým způsobem snížit.

Zachovat si otevřené rodinné společenství.

Pro rodiny s nevlastním rodičem je velmi důležité neuzavírat se před okolním světem, naopak je za potřebí, nově vytvářet pozitivní vztahy s příbuznými či přáteli.

4 SOUROZENECTVÍ

Význam pojmu „sourozenectví“ či „sourozenec“ je všem velmi dobře znám. V podmínkách naší kultury jsou za sourozence považováni jedinci, kteří mají společné oba rodiče. Sdílejí tak společné genetické dispozice. Přesto, že pocházejí ze stejných rodičů a vyrůstají ve stejném prostředí, každý z nich se vyvíjí odlišně. Společné soužití je nutí, aby si každý z nich našel svou vlastní cestu. Prekopová (2009) tuto skutečnost označuje jako princip divergence. Velmi zajímavým faktorem ovlivňujícím nejen soužití v sourozeneckém vztahu, jsou sourozenecké konstelace. Poprvé v historii se jimi začal zabývat americký psycholog Alfred Adler (1870-1937), který upozornil na to, že každý sourozenec v rámci jedné rodiny vyrůstá v jiné situaci, jejímž následkem získává osobnostní specifické rysy. Dle Adlera (1999) hraje hlavní roli v sourozeneckých konstelacích rivalita. O sourozenecké rivalitě se však zmíním později.

Sourozenecké konstelace představují jistě zajímavou oblast bádání, ovšem tato práce je primárně zaměřena na sourozenectví nevlastní, proto zde nebudu tuto širokou oblast blíže specifikovat.

4.1 Vztahy mezi nevlastními sourozenci

Nejen vztahy mezi sourozenci vlastními představují často obtíže v oblasti rodinného soužití. Rodinná situace se může značně zkomplikovat příchodem „nového“ nevlastního sourozence do rodiny. Sobotková (2001) hovoří o důležitosti sourozeneckých vztahů v rodině a rodinných subsystémech, přičemž právě jeden z nich je systém sourozenecký.

Studiem problematiky nevlastních sourozenců se též zabývají manželé Sauzède (2007), kteří uvádí, že všichni potřebují dostatek času na to, aby se znovu rozmístili na pomyslné šachovnici rodinných vztahů. Každé dítě, jehož rodina se rozpadla, potřebuje dlouhou dobu k tomu, aby se vyrovnalo se změnami a prošlo procesem truchlení za původní rodinu. Je důležité přijmout skutečnost, že děti nemusí mít ihned se svými novými nevlastními sourozenci láskyplný vztah. Často je nutné kompenzovat nedostatek vzájemné náklonnosti, kdy je za potřebí soužití založit na vzájemném respektu. Považuje se za vhodné, vyjádří-li členové nově vznikající rodiny, děti nevyjímaje, že je pro ně obtížné přijmout do svého středu nového člena, než vynucovat, aby se všichni ihned vzájemně milovali. Láska totiž v doplněné rodině nevznikne automaticky, nebylo by to ani přirozeným jevem.

Sauzède (2007, s. 97) se dále zaměřují na dimenzi vztahů, jež mohou vznikat mezi nevlastními sourozenci v doplněných rodinách:

„Neoddělitelným aspektem vztahových změn je to, že k některým lidem cítíme náklonnost a jiné odmítáme. Mezi nevlastními sourozenci mohou vzniknout velmi silné vazby – a to jak přitažlivost, tak odmítnutí. Ani v případě tohoto typu vztahu nesmíme zapomenout, že pole pro jejich navazování je široké a otevřené nejrůznějším překvapujícím alternativám.“

Takové případy vyžadují velkou míru obezřetnosti. Zákaz incestu je dlouhodobě kulturně zakotven. Sexuální kontakt je přísně zakázán jak mezi rodiči a dětmi, tak samozřejmě mezi sourozenci navzájem. Problém nastává mezi nevlastními sourozenci, kteří nejsou pokrevně příbuzní. V tomto případě totiž neexistuje zákonný zákaz navazovat sexuální vztahy.

O dospívajících dětech z doplněných rodin a jejich vzájemnou sexuální přitažlivostí hovoří též Matějček (1994). V souvislosti s touto problematikou zmiňuje pojem sourozenecké tabu, jež vysvětluje prostým způsobem jako něco, co se nesmí, co je zakázáno a nepřichází v úvahu. Společnost v průběhu svého vývoje stanovila řadu společenských tabu obzvláště v oblasti sexuality, a to ze dvou důvodů. Jednak aby chránila soudržnost rodiny a také aby se uchránila před geneticky předávanými nemocemi a poruchami. Autor dále dokládá své zkušenosti z poradenské praxe. Zaznamenal, že nepatřičné sexuální vztahy mezi nevlastními sourozenci nepředstavují o nic větší počet případů, než je tomu u sourozenců vlastních. Jedná se totiž o zcela výjimečnou situaci.

Další odborník z oblasti sourozeneckých vztahů Novák (2007, s. 9) rovněž upozorňuje na sexuální tabu mezi sourozenci: *„Byť by byl pocit sourozenectví sebeintenzivnější, předehrou manželství být nemůže. Volbu protějšku do manželství ale tento vztah ovlivňuje. Podle některých autorů zcela podstatně.“*

Přepokládám, že o tomto tabu hovoří v souvislosti se sourozenci vlastními, ale jsem toho názoru, že se jeho slova dají vztáhnout rovněž i k sourozencům nevlastním.

(Pozn.: Můj předpoklad jsem si po hlubším prostudování literatury potvrdila v publikaci od Matějčka (2002), kde uvádí, že o nevlastních sourozencích není žádná jiná psychologie a psychiatrie, medicína a pedagogika, která by se nevztahovala stejně tak na sourozence vlastní.)

4.2 Sourozenecká soudržnost

V úvodu považuji za vhodné pokusit se slovní spojení (pojem) „sourozenecká soudržnost“ odborně definovat. V psychologické literatuře jsem se setkala s obecným pojmem „koheze“, jenž lze považovat za synonymum pojmu „soudržnost“. Sobotková se ve své publikaci odkazuje na Saubera et al. (In Sobotková, 2007, s. 38), který definuje soudržnost takto:

„Kohezi neboli soudržnost představují ty síly (častěji pozitivní než negativní), které drží pohromadě vztah. Koheze je často vyjadřována jako věrnost, oddanost („commitment“) a stupeň intimity v interpersonální dimenzi.“

Autorka dále uvádí, že se ke kohezi vztahuje celá řada pojmů (jako např. afiliace, blízkost, sounáležitost, afektivní začlenění) a bývá považována za jednu z ústředních charakteristik rodinného systému. Koheze je proces, který se týká emocionálních vazeb mezi členy rodiny. Ve funkčních rodinách (*pozn.: funkčnost rodiny definuji v předchozí podkapitole 1.3*) je zdravá soudržnost vyvažována adekvátní osobní autonomií členů rodiny. Vysoká úroveň koheze představuje nadměrnou identifikaci s rodinou. Přílišná loajalita s rodinou může zabránit zdravé individuaci jejích členů. Naopak při nízké úrovni koheze přerůstá autonomie členů až do narušených vazeb a rozbití pocitu sounáležitosti s rodinou. Pomyslná střední úroveň soudržnosti se jeví pro pozitivní rodinné vztahy jako nejpříznivější (Sobotková, 2007).

Uvedená definice koheze se týká všech členů rodiny. Jelikož je tato práce zaměřena především na sourozenecké vztahy, pokusím se sourozeneckou soudržnost na základě výše uvedené definice koheze nyní vymezit. Jedná se o sílu (stupeň intimity v interpersonální dimenzi), která drží pohromadě vztahy mezi sourozenci (ať už vlastními či nevlastními).

Poznatky týkající se sourozenecké soudržnosti nevlastních sourozenců nejsou dle mého názoru nikterak rozšířené. Dostupná literatura pojednává v hlavní míře o sourozencích vlastních. Výzkumy této problematice zasvětili především již zmiňovaní odborníci Matějček a Dytrych (2002), kteří soudržnost mezi sourozenci zmiňují v souvislosti s resiliencí (*pozn.: stručně ji charakterizují jako schopnost příznivého vývoje za nepříznivých podmínek*). Zabývali se výzkumným projektem, který si zde dovoluji zmínit.

V průběhu výzkumu byly sledovány tři vzorky dnes již dospělých osob, které v časném dětství vyrůstaly v nepříliš příznivém prostředí. Některé zůstaly trvale v dětských domo-

vech, další ještě v dětství přešly z dětských domovů do SOS dětských vesniček a třetí přešly do individuální pěstounské péče. K výzkumu byli vybráni z každé této skupiny jedinci, kteří dosáhli poměrně vysokého stupně společenské adaptace, tedy vyučili se, mají bydlení, zaměstnání, cítí se zdraví, mají rodinné zázemí, nebyli trestáni a podobně. Výzkum byl zaměřen na zjištění životních okolností, které přispívají k tomu, že tito lidé (na rozdíl od ostatních) prošli všemi nepříznivými podmínkami relativně nedotčeni a z mála, co jim bylo v životě nabídnuto, vytěžili maximum, nebo dokonce to, co je ohrožovalo, dokázali obrátit ve svůj vývojový prospěch. Jak již bylo zmíněno, tento vývoj označují autoři jako resilienci.

Nyní ale pár slov k tomu, proč zde tento výzkum vůbec zmiňuji. Ve výsledku to byly totiž právě sourozenecké vztahy, které se dle Matějčka, Dytrycha (2002) projeví jako mimořádně významný resilientní činitel. Autoři závěrem konstatují, že příbuzenská pokrevnost nemusí být nepřekonatelnou překážkou v navázání hlubokých, pevných a trvalých sourozeneckých vztahů, které mohou mít i významnou resilientní (ozdravnou, ochrannou a obrannou) funkci v dalším životě.

4.2.1 Pseudovzájemnost

Pokud hovoříme o kohezi (soudržnosti) mezi nevlastními sourozenci, je dobré se také zmínit o pseudovzájemnosti nebo též pseudokohezi (pseudosoudržnosti). Autorem tohoto pojmu je Lyman Wynne. Je to situace, kdy si jedinec ve skutečnosti spontánně nepřeje být v blízkosti a důvěrné interakci s ostatními členy rodiny, ale jedná se o nepravou, falešnou soudržnost. Navenek může vše působit, že se jedná o vysokou soudržnost, ale uvnitř rodinného systému pozorujeme méně kvalitní komunikaci a mýty hodně vzdálené realitě. Z tohoto povrchní spojenectví kryje rozpory, konflikty i hluboká citová zranění v rodině. Z tohoto důvodu lze pseudovzájemnost považovat i za obranný mechanismus, kterým se rodina zastiťuje před reálným nebo představovaným ohrožením její jednoty (Sobotková, 2007).

Koheze, která je uměle a záměrně zvyšovaná se může vyskytovat například v případech, kdy jsou rodiny uměle vytvořené (vazby zde nejsou pokrevní). Tento případ se týká především pěstounských rodin, kdy přijímají do péče cizí dítě nebo rodin, které vznikly opakovaným manželstvím. O těchto nově vzniklých rodinách jsme již hovořili v předchozích kapitolách. Proč se tomu tak děje? Tuto situaci výstižně popisuje Sobotková (2007), totiž že nevlastní rodiče v dobré vůli mají snahu posilovat integritu nově vytvořené rodiny. Ta si

má teprve začít vytvářet novou tradici, v níž se kombinuje více různých životních stylů a střetává se zde také více složitých životních historií. Rodiče se často dostávají do úzkosti, pod jejímž tlakem se snaží rodinnou integritu přespříliš posílit. Zaslouží se tak pouze o formální loajalitu s rodinou, což zabraňuje zdravé individuaci členů rodiny – především dětí – a rozvoji jejich autonomie. Sobotková (2007) upozorňuje, že zvýšená kontrola, zda se všichni chovají jako řádní členové rodiny, může zabraňovat otevřené komunikaci a spontánním interakcím, což se jeví jako velmi nepříznivý faktor vzhledem ke zdravému rodinnému fungování a vzhledem k utváření osobnosti dětí.

S tímto názorem se plně ztotožňuji. Důležitá je kvalita vztahů a vzájemném porozumění v rodině, ať už jsou její členové vlastní či nevlastní. Mnohdy je pro dítě lepší variantou život ve spokojené nevlastní rodině, než v plně biologické rodině plně konfliktních vztahů. Ne vždy je ale situace doplněných rodin bezproblémová.

4.3 Sourozenská rivalita a žárlivost

Komplikace v oblasti sourozenských vztahů se vyskytují v rodinách běžně. U sourozenců nevlastních je zde však riziko ještě větší. Častým problémem zde bývá žárlivost a rivalita mezi nimi. Psychologický slovník (Hartl, Hartlová, 2000) žárlivost všeobecně definuje jako emulaci, záporný emoční stav, formu úzkosti vznikající z pocitu nejistoty, strachu ze ztráty milované osoby. Žárlivost sourozenská je charakterizována podle platné mezinárodní revize psychiatrických diagnóz jako porucha rivality sourozenské. Jistá míra rivality mezi sourozenci je v pořádku. O nemoc se jedná v případě poruchy, přesněji řečeno emoční poruchy (Novák, 2007).

Je nutno brát na vědomí, že žárlivost je přirozený pocit, který se potřebuje nějakým způsobem projevit. Žárlit tedy není „nepatřičné“ ani „zlé“ jak uvádí Dalloz (2002). Pro situaci v rodině může mít velký význam postavení dítěte mezi nevlastními sourozenci nebo také to, má-li jednoho rodiče nevlastního. Dle Kohoutka (2009) je zde rozhodující zjevný i skrytý vztah rodičů k vlastnímu nebo nevlastnímu dítěti.

V souvislosti se žárlivostí se mohou projevit potíže zejména v oblasti psychické – dítě má například potíže při komunikaci s rodinou nebo se u něj mohou objevit problémy v učení či chování. Ideální věkový rozdíl, který by vzájemnou žárlivost mezi sourozenci eliminoval, v podstatě neexistuje. Dalloz (2002) uvádí, že je to dáno neexistencí strategie, která by

žárlivost odstranila. Bránění průchodu a popírání žárlivosti může mít za následek, že dítě bude o své místo bojovat silou, regresí nebo aby se uchránilo před rivalitou, bude raději svou existenci popírat.

Dle Whitea, Mullen (2006) je překvapivé, že vzhledem k častým problémům s dětskou výchovou je sourozenecké rivalství málo zkoumáno. Dovolím si tvrdit, že v souvislosti se sourozenci nevlastními je častost těchto výzkumů ještě omezenější. Studie týkající se sourozenecké žárlivosti se různí. Některé ukazují, že žárlivost mezi sourozenci je ovlivňována pohlavím sourozenců. Podle nich bývají žárlivější sourozenci téhož pohlaví. Kdežto jiné studie zjistily, že více žárlí sourozenci opačného pohlaví (Abramovitch et al., In White, Mullen, 2006).

Na vliv sourozeneckých vztahů upozorňuje řada odborníků. Sourozenecká žárlivost je teoretiky považována za jednu z hlavních příčin podílející se na formování osobnosti (Adler et al., In White, Mullen, 2006). Z našich autorů je to Matějček (2002), který upozorňuje, že dítě si vynucuje pozornost nejrůznějšími způsoby, které jsou ve své podobě předzvěstí budoucích žárliveckých projevů a postojů dospělého.

Z výše popsaných skutečností vyplývá, že rivalitě se tedy vyhnout nelze. Je velmi důležité uvědomit si, že každé dítě je jedinečnou osobností a má své potřeby a podle toho by měli rodiče při výchově také jednat. Stíráním odlišnosti mezi dětmi mohou rodiče sourozeneckou rivalitu daleko více podpořit.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 ÚVOD K VÝZKUMU

V plynulé návaznosti na teoretickou část této diplomové práce se dostáváme k samotnému výzkumu, tedy části praktické. Prvotní ideou během zvažování tématu bylo prozkoumat oblast týkající se doplněných rodin. Po prostudování odborných publikací vztahujících se k tomuto tématu jsem zjistila, že publikací z oblasti doplněných rodin není mnoho. V našich podmínkách se tomuto tématu a výzkumům věnoval především již zmiňovaný prof. Matějček, který přinesl pro nevlastní rodinu synonymum doplněná rodina. Z dalších autorek jsou to například odbornice z oblasti psychologie rodiny Gjuričová a Sobotková, která obzvláště apeluje na potřebnost dalších výzkumů z oblasti doplněných rodin.

Když jsme dále zvažovaly, jak téma více zúžit a specifikovat výzkumný problém, další studium literatury nás přivedlo k myšlence zaměřit výzkum na oblast vztahů, respektive soudržnosti mezi nevlastními sourozenci v těchto rodinách. Údaje, jež by tyto vztahy popisovaly, totiž nejsou v dostupné literatuře příliš hojně zastoupeny. Naší snahou bylo především zmapovat, jaké jsou příčiny soudržnosti mezi nevlastními sourozenci v doplněných rodinách zejména v krizových situacích. Dále jsme se snažily zjistit, co tuto soudržnost případně oslabuje. V neposlední řadě nás také zajímalo, zda tuto soudržnost (případně nesoudržnost) ovlivňuje genderové zastoupení nevlastního sourozeneckého vztahu.

5.1 Druh výzkumu

S ohledem na pojetí tématu této diplomové práce, jež je primárně zaměřena na sourozeneckou soudržnost v doplněných rodinách, považuji za velmi vhodné zvolit kvalitativní druh výzkumu. Pokud totiž chceme zkoumanému jevu porozumět do hloubky a vytvářet nové teorie a skutečnosti, je nutno proniknout hlouběji do sourozeneckých vztahů, což by kvantitativní výzkum dostatečně neumožnil. Z tohoto důvodu nelze získaná data kvantitativně hodnotit či získané poznatky vztahovat obecně k celé populaci, ale pouze k vybranému vzorku. Jak uvádí také Miovský (2006), kvalitativní přístup využívá kvalitativních metod k analýze a interpretaci nekvantifikovaných či nekvantifikovatelných vlastností zkoumaných fenoménů vnitřní a vnější reality. Kvalitativní přístup mi umožní sesbírat velké množství informací.

Na základě vlastních zkušeností získaných při realizaci výzkumu v rámci mé bakalářské práce mohu konstatovat, že zpracování a vyhodnocování těchto dat je poměrně časově náročné a vyžaduje jistou zkušenost výzkumníka.

5.2 Výzkumný vzorek

Původním záměrem bylo k výzkumu oslovit celkem sedm osob včetně jejich jednoho nevlastního sourozence, který s nimi žije ve společné domácnosti a splňuje stanovená kritéria uvedena níže. To znamená celkem čtrnáct osob. Ovšem získat tento počet respondentů nebylo snadné. Ne každý je totiž schopen otevřeně hovořit o záležitostech týkajících se rodinného života. Nakonec se nám podařilo z tohoto počtu získat pro výzkum pět osob včetně jejich jednoho nevlastního sourozence (celkem tedy deset respondentů), které byly ochotny podat otevřenou výpověď, čehož si velmi cením. V souladu s etickým aspektem výzkumu, byla všem dotazovaným zaručena naprostá anonymita a také jejich jména byla pro účely tohoto zkoumání pozměněna.

5.2.1 Způsob výběru vzorku

Pro výzkum jsme si předem stanovily kritéria, dle kterých byli respondenti jako výzkumný vzorek vybráni. Stanovením těchto znaků jsme chtěly předejít tomu, aby nebyl výzkum zavádějící. Dotazování proto museli pocházet z doplněné rodiny, tzn. že tato rodina vznikla na základě opakovaného manželství. V případě tohoto výzkumu se opakované manželství muselo týkat obou partnerů, jež novou (doplněnou) rodinu založili. Dalším kritériem bylo, aby měli oba partneři (respektive rodiče respondentů) vstupující do opakovaného manželství každý alespoň jedno dítě svěřené do své péči pocházející z předešlého manželství. Dalším společným znakem respondentů byl věk, který jsme stanovily na hranici od 14 do 16 let. Věk nevlastních sourozenců respondentů jsme pro relevantnost výzkumu stanovily na obdobnou hranici. Všichni členové doplněné rodiny žijí ve společné domácnosti po dobu minimálně 5 let. S ohledem na jeden z výzkumných cílů (které jsou popsány v následující podkapitole) bylo nutné do výzkumu zahrnout jak dívky, tak chlapce. Již zmíněná kritéria výběru výzkumného vzorku naznačují, že se jedná o záměrný výběr. Pro větší přehlednost uvádíme stručné informace o respondentech obou ohniskových skupin v následujících tabulkách:

Jméno respondenta	Věk	Počet vlastních sourozenců (věk)	Nevlastní sourozenci žijící ve společné domácnosti (věk)
Adéla	15 let	1 sestra (9 let)	nevl. sestra Anežka (16 let)
David	16 let	0	nevl. sestra Denisa (14 let)
Eva	14 let	0	nevl. bratr Eda (14 let)
Filip	15 let	0	nevl. bratr František (14 let)
Gábina	14 let	1 bratr (10 let)	nevl. sestra Gita (15 let)

Tab. 2. Respondenti 1. ohniskové skupiny

Jméno respondenta	Věk	Počet vlastních sourozenců (věk)	Nevlastní sourozenci žijící ve společné domácnosti (věk)
Anežka	16 let	0	nevl. sestra Adéla (15 let)
Denisa	14 let	1 sestra (12 let)	nevl. bratr David (16 let)
Eda	14 let	0	nevl. sestra Eva (14 let)

František	14 let	1 bratr (13 let)	nevl. bratr Filip (15 let)
Gita	15 let	0	nevl. sestra Gábina (14 let)

Tab. 3. Respondenti 2. ohniskové skupiny

5.3 Cíle výzkumu

V rámci praktické části jsme usilovaly o realizaci a následně zpracování kvalitativního výzkumu s cílem přinést nové informace týkající se soudržnosti nevlastních sourozenců v doplněných rodinách v období krizových situací. Aby mohlo být tohoto cíle dosaženo, je nutno vhodně stanovit výzkumný problém, hlavní výzkumnou otázku a dílčí výzkumné otázky.

5.4 Výzkumný problém

Jednou z nejdůležitějších částí výzkumu je stanovení výzkumného problému. Po prostudování odborné literatury, jsme přišly k názoru, že problematika doplněných rodin je velmi aktuální, avšak stále nedostatečně probádané téma. Rozhodly jsme se proto přispět alespoň malou měrou do této oblasti našim výzkumem. Oblast výzkumu jsme zaměřily na vztahy a jejich soudržnost mezi nevlastními sourozenci v doplněné rodině. Tyto úvahy nás přiměly ke stanovení výzkumné otázky následovně:

„Jaká je soudržnost nevlastních sourozenců v krizových situacích doplněné rodiny?“

Všeobecně jsme se zamýšlely nad tím, jaké je soužití nevlastních sourozenců, kteří se ocitají v doplněné rodině následkem opakovaného manželství jejich rodičů, jak fungují takové vztahy v homogenním sourozeneckém vztahu a v heterogenním sourozeneckém vztahu (tzn. vztahu mezi sourozenci stejného pohlaví a sourozenci opačného pohlaví) a také bylo naší snahou prozkoumat, jaká je soudržnost těchto vztahů, případně co ji oslabuje.

5.4.1 Hlavní výzkumná otázka

Hlavní výzkumná otázka spočívá ve zmapování okolností, které mají vliv na sourozeneckou soudržnost nevlastních sourozenců v krizových situacích doplněné rodiny.

5.4.1.1 Dílčí výzkumné otázky

Hlavní výzkumnou otázku jsme rozčlenily na následující dílčí otázky. Budeme se snažit zjistit:

Co posiluje soudržnost mezi nevlastními sourozenci v krizových situacích?

Co soudržnost mezi nevlastními sourozenci v krizových situacích oslabuje?

Jaký vliv má genderové zastoupení nevlastního sourozeneckého vztahu na sourozeneckou soudržnost v krizových situacích?

5.5 Metody výzkumu

V následující části se zaměříme na popis metody, kterou byla zvolena pro sběr dat tohoto výzkumu. Taktéž popíšeme jejich zpracování a následnou analýzu, která představuje stěžejní roli celého výzkumu. Pro zajištění validity získaných dat a jejich správné interpretace byla použita triangulace, jejíž způsoby jsou popsány níže.

5.5.1 Metoda získávání dat

Jako efektivní metodu sběru dat pro účely tohoto výzkumu jsme zvolily ohniskovou skupinu. Dle Miovskeho (2006) je metoda ohniskových skupin řazena mezi jednu z nejprogressivnějších kvalitativních metod pro získávání dat. Ohniskové skupiny mohou být využity též i jako plnohodnotný samostatný zdroj kvalitativních dat. Jedná se o specifický druh polostrukturovaného rozhovoru.

Švaříček, Šed'ová (2007) uvádí možné výhody i nevýhody použití ohniskových skupin. Sběr dat je například v tomto případě velmi výhodný z hlediska nákladů časových i finančních. Kvalitu dat zvyšuje možnost interakce mezi účastníky ohniskové skupiny. Poměrně snadno si lze vytvořit představu o rozsahu sdílených pohledů, stejně tak rychle lze vyhodnotit rozmanitost jednotlivých názorů. Rozhovor v takové skupině může pro účastníky představovat zábavnější způsob poskytování informací. Domníváme se ale, že tato forma nemusí vyhovovat všem, především pro introvertně založené osoby nemusí ohnisková skupina představovat nejvhodnější způsob rozhovoru. Autoři dále za možné úskalí této metody dat považují to, že ve srovnání s ostatními kvalitativními technikami mají ohniskové skupiny nevýhodu, jelikož se zpravidla odehrávají mimo přirozené prostředí, kde dochází ke skutečným interakcím, nebo kde se zkoumané jevy vyskytují.

Při plánování a volbě ohniskové skupiny jsme se nechaly inspirovat Morganem (2001), který popisuje postup práce s ohniskovou skupinou pod názvem trychtýřová strategie. Skupina vedená tímto způsobem začíná debatovat méně strukturovaně, je zde ponechán prostor volnější diskuzi, která postupně přechází v diskuzi strukturovanější. Tento přístup klade větší nároky na moderátora, který musí být schopen měnit svůj přístup a míru zapojení (Morgan, 2001).

Účastníci obou ohniskových skupin sestavených pro účely tohoto výzkumu, byli předem seznámeni s přibližným obsahem diskuze (neboli ohniskem výzkumu), aby nebyli ničím nepříjemně překvapeni. Měli tak možnost se alespoň částečně připravit na průběh diskuze. Také jim byl předem oznámen počet členů skupiny, měli možnost v případě nejasností se na cokoli dotazovat. Setkání bylo zahájeno vzájemným představením všech účastníků a také bylo znovu nastíněno téma společné diskuze. V obou případech byla skupina seznámena se základními pravidly, která se týkají například toho, že vždy mluví pouze jeden člověk, každý má prostor pro vyjádření svých myšlenek, názorů či postojů a každý má právo také odmítnout odpovídat (této možnosti nebylo v průběhu diskuze ze strany respondentů využito). Ohniskové skupiny se zúčastnilo v obou případech všech pět oslovených respondentů. Diskuze ve formě ohniskové skupiny trvala přibližně 90-110 minut v každé skupině. V závěru byli všichni dotazováni požádáni o krátké zhodnocení celého sezení a měli možnost doplnit některé informace.

5.5.2 Metoda zpracování a analýzy dat

Během realizace rozhovorů s ohniskovými skupinami byla provedena fixace dat prostřednictvím audio záznamu. Tato získaná data netextového charakteru bylo nutno převést pomocí transkripce do textové podoby. Pro snazší orientaci v textu jsme provedly redukci prvního řádu, čímž došlo k odstranění přebytečného textu. Jednalo se především o pomocná slova, která respondenti často opakovali (např. vlastně, také, jako). Význam i charakter dat zůstal naprosto zachován. Po přepisu dat jsme přistoupili k analýze dat pomocí metody zakotvené teorie. Tuto metodu vyvinuli sociologové Glaser a Strauss. Jedná se o teorii induktivně odvozenou ze zkoumání jevu, který reprezentuje. Nezačíná se teorií, která je následně ověřována, ale spíše zkoumanou oblastí a je ponechán prostor pro vynoření toho, co je v této oblasti významné. Podle této metodiky jsou pojmy a vztahy mezi nimi nejen vy-

tvářeny, ale také prozatímně ověřovány. Cílem zakotvené teorie je tedy vytvoření teorie, která odpovídá zkoumané oblasti a vysvětluje ji (Strauss, Corbinová, 1999).

5.6 Způsob triangulace

Pro zvýšení pravděpodobnosti správné interpretace získaných dat, byla zvolena triangulace následovně. Jedná se jedná o triangulaci **zdrojů dat**, kdy byl sběr informací v jedné ohniskové skupině podpořen pohledy nevlastních sourozenců členů této ohniskové skupiny (byla tak vytvořena ohnisková skupina č. 2) a dále je to typ triangulace vztahující se ke **kontrole interpretace výsledků výzkumu**. Respondenti byli seznámeni s interpretací se sbíraných dat a měli možnost posoudit, zda tento výklad odpovídá jejich sdělení.

6 REALIZACE VÝZKUMU

Realizace samotného výzkumu byla započata sběrem dat na přelomu měsíce února a března tohoto roku. Osoby do první ohniskové skupiny byly vybrány s ohledem na požadavky týkající se tohoto výzkumu. Jak již bylo zmíněno, rozhovoru s ohniskovou skupinou předcházela záměrná výběr výzkumného vzorku. Než bylo přistoupeno k samotné diskuzi, o každém účastníku byly zjištěny základní informace pro lepší představu o tom, s kým hovoříme, z jakého prostředí pochází a podobně. Proběhlo také ujištění, zda respondent splňuje kritéria, která jsou důležitá pro tento výzkum. Všem účastníkům diskuze byla předem nastíněna témata, o kterých bude hovořeno. Nemohli tak být ničím zaskočeni a měli možnost se na diskuzi lépe připravit. To především z důvodu, že se jedná o témata, která jsou osobního charakteru. I přes to měl každý účastník možnost neodpovědět na otázku, pokud mu to činilo obtíže. S tímto byli respondenti před zahájením diskuze seznámeni. V souladu s etickým aspektem výzkumu, byla všem dotazovaným zaručena naprostá anonymita a také jejich jména byla pro účely tohoto zkoumání pozměněna.

6.1 Analýza dat

Pro rozhovor s ohniskovou skupinou byl předem připraven záznamový arch, který obsahoval tematické okruhy, které byly s respondenty formou otázek a diskuze rozebírány. Tento arch posloužil jako osnova a také zajistil probrání všech stanovených témat. Všichni respondenti souhlasili s fixací dat na diktafon. Aby mohlo být přistoupeno k nejdůležitější části výzkumu, čímž analýza dat určitě je, bylo důležité provést transkripci rozhovorů s ohniskovými skupinami. Jedná se o doslovný přepis audiozáznamu do textové podoby. Při přepisu byla současně provedena redukce prvního řádu. Totiž jak uvádí Čermák, Lindénová (In Miovský, 2006) před redukcí prvního řádu je text díky rozdílu mezi mluveným a psaným slovem velmi nepřehledný. Velký rozsah transkribovaného textu působí rušivě a znesnadňuje orientaci v základní linii rozhovoru. Následně mohlo dojít k aplikaci metody zakotvené teorie. Tato analýza se skládá ze tří typů kódování:

Otevřené kódování – jedná se o analýzu, která se zabývá označováním a kategorizací pojmů pomocí pečlivého studia údajů. Během tohoto procesu jsou údaje rozebrány na samostatné části a pečlivě prostudovány, porovnáním jsou zjištěny podobnosti a rozdíly. Během kódování jsou zvažovány a zkoumány naše vlastní i cizí domněnky o jevu, což vede

k novým objevům (Strauss, Corbinová, 1999). Pro účely našeho výzkumu byla použita metoda kódování v ruce, které se označuje také jako metoda „papír a tužka“ a přepsaný text jsme postupně rozdělili na významové jednotky. Tyto byly následně spojovány dle podobnosti a vznikly tak jednotlivé kategorie (v některých případech i subkategorie). Výsledkem procesu otevřeného kódování je vytvoření teorie, která jak Švaříček et al. (2007) uvádí, interpretuje původní získané informace.

Po otevřeném kódování jsme mohli přistoupit k **axiálnímu kódování** v duchu kódovacího paradigmatu, které dle Strausse, Corbinové (1999) zahrnuje podmiňující vlivy, kontext, strategie jednání a interakce a následky. Toto paradigma vysvětlujeme blíže v podkapitole týkající se axiálního kódování.

Třetím krokem v procesu metody zakotvené teorie je **selektivní kódování**. Jedná se o proces výběru jedné centrální kategorie, která je systematicky uváděna do vztahu k ostatním.

6.1.1 Otevřené kódování

Po transkripci dat došlo již ke zmíněnému otevřenému kódování. To znamená, že po pečlivém prostudování získaných dat z polostrukturovaných rozhovorů s ohniskovými skupinami byl text rozebrán na jednotky, kterým byl postupně připisován význam. Vznikaly tak jednotlivé kódy. Následně byly na základě podobnosti kódů vytvořeny kategorie, do kterých byly přiřazovány. Některé kategorie byly rozčleněny na subkategorie. V některých případech došlo k tomu, že se kódy opakovaly. Za těchto okolností byly použity jen jednou. Stejně tak mohlo dojít k tomu, že se stejné kódy vyskytly v odlišných kategoriích.

6.1.1.1 Hlavní kategorie

Nyní předkládáme seznam jednotlivých kategorií vzniklých v procesu otevřeného kódování:

- Aspekty genderu
- Vztah nevlastních sourozenců
- Krizové aspekty
- Psychosociální potřeby dítěte
- Změny v rodině

- Sociální jednání

Zde jsou výše zmíněné kategorie (v některých případech subkategorie) obohaceny o kódy, jež do nich spadají:

1. kategorie ASPEKTY GENDERU

Subkategorie č. 1: *Pohlaví nevlastního sourozence*

→ Kódy: preference sourozence stejného pohlaví, rozpory se sourozencem opačného pohlaví, spory bratra a sestry, uzavřenost vůči sourozenci opačného pohlaví, odlišnost přátel dle pohlaví sourozence, touha mít bratra, touha mít sestru.

Subkategorie č. 2: *Výchova a gender*

→ Kódy: zvýhodňování dcery oproti synovi, zvýšené obavy o dceru, rovnocenný přístup k synovi i dceři, preference syna, vyšší nároky na syna.

2. kategorie VZTAH NEVLASTNÍCH SOUROZENCŮ

→ Kódy: preference sourozence stejného pohlaví, sourozenecká rivalita, odmítání nevlastního sourozence, počáteční nenávisť, emocionální podpora, empatie, sourozenecké hádky, žárlivost, snaha vyrovnat se sourozenci, vzájemná výpomoc, tolerance, vřelé přijetí, soupeřivost, opora staršího sourozence, vstřícnost, soudržnost, vzor v sourozenci, blízkost, sounáležitost, identifikace s nevlastním sourozencem, náklonnost, sourozenecké spory, společné trávení volného času sourozenců.

3. kategorie KRIZOVÉ ASPEKTY

Subkategorie č. 1: *Konfliktní situace*

→ Kódy: konflikty mezi rodiči, negativní emoce, sourozenecké spory, stresující události, hádky, konflikty názorů, způsoby řešení konfliktů.

Subkategorie č. 2: *Negativní vztahy*

→ Kódy: nepřátelské vztahy, okolnosti ohrožující vztah, disharmonický vztah, negativní hodnocení, absence podpory, předsudky, zmatenost pocitů.

Subkategorie č. 3: *Stresující události*

→ Kódy: rozvod rodičů, rozpad rodinného systému, psychická bolest, dlouhodobá osamocenenost, pocit viny, ztráta soukromí, ztráta pozornosti rodičů, obavy z veřejnosti.

4. kategorie PSYCHOSOCIÁLNÍ POTŘEBY DÍTĚTE

Subkategorie č. 1: *Potřeba citové vazby*

→ Kódy: potřeba otce, potřeba sourozence, emocionální podpora, potřeba lásky, potřeba citového vztahu, pozitivní vztahy, pochopení, potřeba matky, sounáležitost, mateřská láska, důvěra.

Subkategorie č. 2: *Uspokojování potřeb*

→ Kódy: společné trávení volného času, ekonomické zajištění rodiny, potřeba identifikace, pozitivní přijetí, sociální kontakt, potřeba přátelství, touha po svobodě, pocit bezpečí, pocit ochrany.

5. kategorie ZMĚNY V RODINĚ

→ Kódy: nové rodinné tradice, ztráta soukromí, změna bytového uspořádání, nový partner rodiče, posílení rodinných vazeb, omezení, nová pravidla v rodině, vznik nových citových vazeb, nový rodič, nový sourozenec, rozšíření rodiny, noví členové rodiny, posílení citových vazeb v rodině, pozitivní změna.

6. kategorie SOCIÁLNÍ JEDNÁNÍ

→ Kódy: výbušnost sourozence, vysoká míra sebeovládání, pomoc při řešení konfliktů, podpora, nabídka pomoci, egoistický přístup, vzájemná výpomoc, otevřený přístup, empatie, naslouchání sourozence, absence empatie.

6.1.1.2 Interpretace jednotlivých kategorií

Na tomto místě jsou vyhodnoceny jednotlivé kategorie, které vznikly na základě metody otevřeného kódování. Je nutno podotknout, že v některých kategoriích se objevují subkategorie, které jsou do interpretace významu kategorií zahrnuty též. Hendl (2005) uvádí, že kategorie představují „základní kameny“ vznikající teorie. Jsou prostředkem, za jehož pomoci se může teorie integrovat.

6.1.1.2.1 Kategorie Vztah nevlastních sourozenců

Do této kategorie spadají emočně zabarvené kódy týkající se vztahů, postojů, ale například i konfliktů mezi nevlastními sourozenci ocitajícími se v doplněné rodině. Tyto skutečnosti se u respondentů poměrně různily. Často bylo zmiňováno přání mít sourozence stejného

pohlaví, jelikož dle dotazovaných tito sourozenci mají k sobě blíže a je zde větší míra podpory, otevřenosti vztahů, ale také možnosti trávit společně chvílky nejen v rodině, ale i mimo ni, ve svém volném čase, a to na bázi dobrovolnosti. Jedna z dívek uvedla:

„Je super mít najednou sestru, vždycky jsem si ji přála mít. Myslím si, že když je ještě v blízkém věku, je to dobré. Můžeme spolu chodit ven, nemusíte nikoho vyloženě hlídat, než jako kdyby byla mladší o hodně let. Taky si myslím, že se radši svěřím sestře, než kdyby to měl být brácha.“

Nový nevlastní sourozenec v rodině se může stát velmi rychle vzorem pro sourozence ostatní. Svou osobností totiž přináší do rodiny nový pohled či názory na věci a též určitou míru originality. Často v něm tak sourozenci naleznou jakýsi ideál a dochází ke ztotožnění s ním. Tímto výzkumem bylo také zjištěno, že nalezení vzoru či zvýšené míry identifikace s nevlastním sourozencem si sourozenci často neuvědomují nebo odmítají tuto skutečnost připustit. Nebylo tak ale potvrzeno ve všech případech našich respondentů. Řada z nich, co se sourozeneckého vztahu týče, vykazuje známky sourozenecké rivality minimálně v počátečním období vytvoření doplněné rodiny. V oblasti vztahů se zde objevují často hádky, soupeřivé chování a také žárlivost. Tyto postoje byly zjištěny především u nově vzniklých homogenních sourozeneckých vztahů, tzn. vztahy buď mezi nevlastními sestrami, nebo mezi nevlastními bratry:

„Ze začátku mi přišlo, že je sestra hezčí a taky podle známek chytřejší než já, proto jsem ji ze začátku moc nemusela. Teď se za to spíš stydím, ale bylo to tak. Taková normální žárlivost bych řekla...“

Tuto kategorii s názvem Vztah nevlastních sourozenců považujeme za velmi důležitou ve vztahu k ostatním kategoriím. Promítají se v ní veškeré emoce spojené s nevlastním sourozeneckým vztahem v doplněné rodině.

6.1.1.2.2 Kategorie Aspekty genderu

Jedním z cílů našeho výzkumu bylo zjistit, jakým způsobem ovlivňuje sourozeneckou soudržnost mezi nevlastními sourozenci v doplněné rodině genderové zastoupení tohoto vztahu. Po rozčlenění dat získaných z rozhovoru s ohniskovými skupinami nám vyvstala kategorie týkající se „Aspektů genderu“. Je evidentní, že se tato kategorie prolíná s výše zmíněnou týkající se „Vztahu mezi nevlastními sourozenci“. Před realizací samotného

výzkumu, bylo jakýmsi nevyřčeným předpokladem či domněnkou, že nevlastní sourozenecké vztahy v homogenním sourozeneckém vztahu budou vykazovat pozitivnější rysy než je tomu u vztahů heterogenních, tedy mezi nevlastní sestrou a nevlastním bratrem. Výzkum ukázal, že ne v každém případě je tato skutečnost potvrzena. Často byla mezi respondenty pocházejících z heterogenního sourozeneckého vztahu zjištěna vyšší míra soudržnosti než u sourozenců ze vztahu homogenního:

„Vono jako každej počítá, že když jsou dvě sestry, rozuměj si mezi sebou víc, než když je to brácha a sestra. Já si tím prošla, když si máma našla nového tátu. Přišel s ním i jeho syn, takže nověj brácha můj. Sedli jsme si od začátku. Já radila v životě jemu, on radil mě a je to tak do teďka. Navíc se mě vždycky zastával, takže je to super mít bráchu, i když někdy přijdou hádky, ale to je tak asi všude bez ohledu na to, jestli je to brácha nebo ségra.“
(Musíme brát ovšem na vědomí nemožnost zobecnění této teorie, jelikož se jedná o kvalitativní analýzu dat.)

Dále bylo prostřednictvím našeho výzkumu zjištěno, že aspekt genderu se promítá také do oblasti výchovy dětí. Někteří respondenti se netajili pocitem diskriminace ze strany rodičů oproti sourozenci opačného pohlaví:

„Nevim, ale měl jsem vždycky pocit, že jak jsme se spojily rodiny, tak nevlastní ségra měla víc úlev. Nemusela dělat tolik věcí jako já a měla vždycky skoro všechno, co chtěla. Koli-krát jí i hodně věcí prošlo, já na tom byl hůř nebo jsem se z toho asi neuměl tak dobře vykecat tak dobře jak ona.“

Zájem respektive nezájem rodičů se může silně odrazit v sourozeneckých vztazích. V případě otevřené preference některého z potomků se může jednat o zárodek rivality, žárlivosti či sníženého sebevědomí některého ze sourozenců.

Jelikož se jedná o subjektivní pocity nevlastních dětí-sourozenců ne jejich rodičů, kteří jsou hlavními aktéry výchovného procesu, zůstává otázkou, do jaké míry je tato skutečnost objektivní. Pro tyto účely bychom museli realizovat rozhovory i s rodiči těchto dětí, což může být námětem pro další výzkumnou oblast.

6.1.1.2.3 Kategorie Krizové aspekty

Obsahem této kategorie jsou všechny události vedoucí ke krizi nebo také události, které jsou následkem krize. Krize se může dotýkat nejen nevlastních sourozenců, ale samozřej-

mě i celé rodiny. Doplněná rodina je krizí ohrožena obzvláště. Setkávají se zde totiž dvě odlišné rodiny, které mohou mít rozdílný způsob života, rodinných tradic, výchovné styly i hodnoty. I přes to ale nelze tvrdit, jak tomu občas mylně bývá, že veškeré krizové situace či problémy pramení z toho, že se jedná o nevlastní neboli doplněnou rodinu. Problémy v oblasti mezilidských vztahů existují ve všech typech rodin, není tomu tedy jinak i v těch doplněných. Ostatně jak výzkum dokazuje, krize způsobená konflikty mezi rodiči se významně promítá i do oblasti sourozeneckých vztahů. V některých případech působí krize jako faktor, který sourozeneckou soudržnost posiluje bez ohledu na pohlaví či věk sourozenců. V opačném případě může dojít až k rozpadu sourozeneckého vztahu či porušení těchto vazeb. Stává se tak především v situacích, kdy se každý z rodičů snaží získat sympatie dítěte na svou stranu. Jedná se ovšem o velmi nevhodný způsob řešení konfliktů a krizových situací. Pokud se dítě dostane do tohoto vlivu, jedná často iracionálním způsobem, což může vyústit v porušení či významné snížení sourozenecké koheze. Dítě s nevyzrálou osobností tak někdy může činit záměrně ve snaze získat pozornost rodičů a jakoby pomyslně zvítězit nad svým sourozencem, což potvrzuje i náš výzkum:

„Pamatuju si, že ze začátku to byl docela souboj o místo. Se sestrou jsme strašně soupeřily, kdo bude lepší, kdo si získá rodiče na svou stranu. Ti to často neviděli. Ale občas jsme toho zneužívaly hodně. I když musím říct, že zase úplně se nám to nedařilo, protože taťka s mamkou se k nám snažili přistupovat docela stejně, což je dobře, když to vidím s odstupem času. Dělal bych to stejně. Hrál tam asi roli i to, že jsme byli taková ta nová porozvodová rodina. No nebylo to prvně vůbec lehké. Ještě s náma dvěma...“

Po shrnutí této kategorie lze konstatovat, že krizi v rodině či obecně v mezilidských vztazích lze považovat jednak za příčinu rozpadu sourozeneckého vztahu nebo na druhé straně především za stimul soudržnosti sourozenců. Tento výzkum potvrdil převážně situaci druhou. V krizových situacích rodiny týkajících se především rodičovských sporů, jsou i nevlastní sourozenci schopni mezi sebou vytvořit pozitivní, pevné vazby založené na vzájemné podpoře a pomoci.

6.1.1.2.4 Kategorie Sociální jednání

Obsahem této kategorie jsou kódy, které vyjadřují především způsoby a emoce při řešení konfliktních či krizových situací v rodině. U respondentů tohoto výzkumu převládala spíše pozitivní zkušenost s pomocí nevlastního sourozence při řešení problémových situací. Sou-

rozenci neváhají poskytnout radu a pomoc v situacích, které se jeví jako problematické až krizové. Nejčastěji se dle slov dotazovaných jedná o podporu při konfliktech s rodiči, jak dokazují slova jednoho z nich:

„Docela často jsem se s našima hádal, hlavně s tátou. Ale bratr se mě vždycky zastal. Nemyslím tím vždycky slepě, bez ohledu na to, jestli mám pravdu nebo ne, ale když jsem ji fakt měl. Hodně vám pomůže, když za vámi někdo stojí, nejste na to sám. I když byly nějaké problémy v kolektivu s kamarádama, byl tu Filip, který mi pomohl. Já k němu mám přístup taky takový, když to jde, pomůžu s čímkoliv. A sám od sebe. Bez ohledu na to, jestli to brácha vlastní nebo nevlastní, tohle rozlišování neuznávám.“

Je velmi překvapivé, že pouze ve dvou případech jsme narazily na případy, kdy soudržnost mezi nevlastními sourozenci selhala. Hlavní roli zde hraje především žárlivost a rivalita mezi sourozenci:

„Mám pocit, že mi sestra vždycky záviděla. Vždycky chtěla úplně to stejné, co jsem měla já, pokud to nedostala, bylo peklo. Byla hodně rozmazlená, moje nevlastní mamka – jako její vlastní, jí asi chtěla vynahradiť to, že se s jejím tatškou rozvedly. Takže byla zvyklá, že má všecko. A pak jsem přišla do rodiny já s mým tatškou a to se jí asi moc nelíbilo. Teď už je to lepší, ale pořád to tam někdy cítím, že se mi hodně snaží vyrovnat, aby byla jakoby lepší.“

Z výzkumu vychází najevo, že tento typ žárlivosti se projevuje především v homogenním sourozeneckém vztahu, a to zejména u dívek. Pokud v tomto vztahu nepanují pozitivní, ale hlavně upřímné emoce, soudržnost vztahu je oslabena. U těchto jedinců je typická vyšší míra egoismu a schází zde empatie. Otázkou zůstává, do jaké míry lze tyto vztahy mezi nevlastními sourozenci zlepšit v budoucnu.

6.1.1.2.5 Kategorie Psychosociální potřeby dítěte

Dítě v dobře fungující rodině obvykle rodině posiluje rodinnou pospolitost i manželství rodičů. Tím, že mají lidé děti, v podstatě uspokojují své psychosociální potřeby, aniž by si to možná uvědomovali. Na druhé straně je to především dítě, které potřebuje pro svůj vývoj uspokojovat rovněž psychosociální potřeby. Každé dítě má potřebu citové jistoty, která se projevuje touhou po bezpečí, zázemí, ochraně. Tak jako každý člověk i dítě chce mít na

blízku osobu, která jej má ráda a které se může s čímkoliv svěřit. Jedna respondentka v této souvislosti uvádí:

„Potřebovala jsem mámu, ta moje zrovna ideální nebyla, moc o nás neměla zájem, proto jsem taky od té doby, co se naši rozvedli s taťkou. Druhou mámu jsem přijala s radostí. Jednak mi celou dobu někdo takový chyběl a taky je super člověk, jsem ráda, že si ji táta našel. Můžu se jí s čímkoliv svěřit a vím, že mi pomůže a to je pro mě dost důležité.“

Prostřednictvím tohoto výzkumu dále zjišťujeme, že u dětí jejichž původní rodina se rozpadla, často dochází k emoční deprivaci. Tyto děti citově strádají z důsledku nedostatečných citových podnětů a také vztahů k jiným lidem, sourozence nevyjímaje. Se vznikem nové – doplněné rodiny tak často dochází k naplnění do té doby neuspokojených potřeb. Již v kategorii „Aspekty genderu“ jsme se setkali s následky výchovy preferující určité dítě. Respondenti, kteří pochází z rodiny, kde byl uplatňován rodiči, i když často možná nezáměrně, tento nevhodný způsob výchovy, popisují pocity žárlivosti a rivality. Právě zde vidíme souvislost s touto kategorií „Psychosociální potřeby dítěte“. Aby rodiče těmto pocitům žárlivosti a rivality u svých dětí předešli, musí dbát na rovnoměrné uspokojování potřeb v oblasti vztahů všech svých dětí, s čímž souvisí mimo jiné i společné trávení volného času:

„Když jsme byli nějaký čas jen s mámou, jak se s tátou rozvedla, chyběli mi třeba nějaké společné výlety nebo akce, táta nás sice brával jednou za čtrnáct dnů o víkend, ale nebylo to úplně ono, protože to bylo jakoby na povel, rozhodl to tak soud. Chtěl jsem s tátou někde třeba v jiný den než v neděli. Od té doby, co jsme vytvořili novou velkou rodinu, se to změnilo. Svého pravého tátu vidám, ale většinou se domluvíme sami kdy. Máma s tím souhlasí. A taky jezdíme na výlety celá rodina, jak se máma podruhé vdala, což je fajn.“

Uspokojení těchto potřeb vyžaduje oboustranný citový kontakt rodičů s dítětem. Jak ale i náš výzkum potvrzuje, je vhodné vyhýbat se přetěžování dětí událostmi, které jsou pro něj nepřiměřeně emočně náročné (např. konflikty mezi rodiči).

6.1.1.2.6 Kategorie Změny v rodině

Kategorie nesoucí název „Změny v rodině“ se týká především okolností, které nastávají po vytvoření doplněné rodiny. Tato událost s sebou přináší velké množství nových situací, do kterých se jednotliví členové doplnění rodiny dostávají. Je samozřejmostí, že změny, které

nastanou, nemusí mít vždy pozitivní dopad. Respondenti často uváděli jako nejčastější negativum ztrátu nebo omezení soukromí po příchodu nevlastního sourozence. Často se totiž stává, že alespoň zpočátku společně sdílí pokoj či věci, které byly do té doby výhradně jejich. Sourozenci, kteří mají větší sklon k žárlivosti, toto omezení mohou snášet hůře. Jedna respondentka k dané situaci uvedla:

„Po příchodu nevlastního tatky a sestry jsme měly třeba nějaký čas společný pokoj a taky část věcí. Najednou jsem se musela s někým dělit. Brala jsem to docela blbě tehdy. Ale pak dostala sestra svůj pokoj a bylo to lepší. Je to asi o kompromisu. Jinak to nejde, byste se museli zbláznit. A teďka je to tak, že hodně času trávíme spolu v jednom pokoji a povídáme si nebo se díváme na film a tak a vůbec nám to neva jako tehdy. Chtělo to čas a taky jsme teď starší, takže to bereme trochu jinak.“

Každá rodina je svým způsobem jedinečná, může se proto stát, že se v nové doplněné rodině setkají nové tradice či rituály, jimiž se ta původní vyznačovala. Je také nutností nastolit nová pravidla a řád, na jejichž dodržování by se měli podílet všichni členové rodiny, což bývá zpočátku poměrně problematické zvláště u méně přizpůsobivých jedinců. Vytvoření nové rodiny ovšem s sebou nenese pouze negativní dopady a změny. Dětem, které byly do té doby jedináčky, může doplněná rodina přinést nového sourozence, vznikají tak nové sourozenecké vztahy a vazby, což dokládá i respondentka našeho výzkumu:

„Nikdy jsem sourozence do té doby neměla, strašně jsem si přála mít vždycky sestru, ale jak se naši rozvedli, bylo to už nereálné, proto jsem byla strašně šťastná, že mám najednou sestru a ještě v podobném věku jako jsem já. Dost si rozumíme, hned od té doby, co jsme se společně nastěhovali.“

Je nemožné očekávat, že ihned po vytvoření nové rodiny si budou všichni její členové rozumět a mít se rádi. Vše vyžaduje čas, trpělivost, ale také snahu všech členů rodiny, kteří společně vytváří rodinné klima.

6.1.2 Axiální kódování

Pro připomenutí vzpomeňme definici axiálního kódování dle Strausse, Corbinové (1999), kteří takto označují soubor postupů, pomocí nichž jsou údaje po otevřeném kódování znovu uspořádány novým způsobem na základě vytváření spojení mezi kategoriemi. Za tímto účelem vytváříme tzv. paradigmatický model, který zahrnuje:

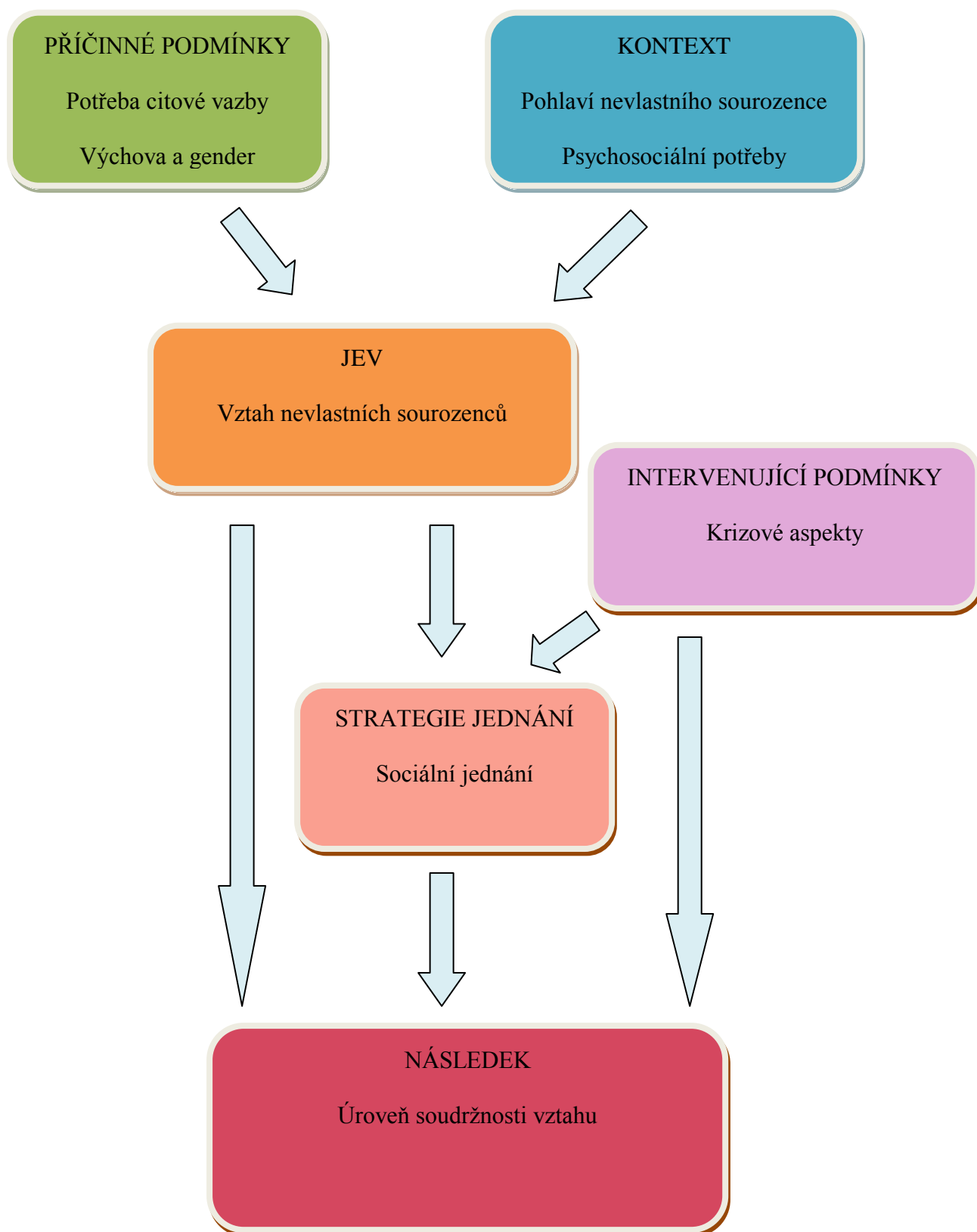
(A) PŘÍČINNÉ PODMÍNKY → (B) JEV → (C) KONTEXT → (D) INTERVENUJÍCÍ PODMÍNKY → (E) STRATEGIE JEDNÁNÍ A INTERAKCE → (F) NÁSLEDKY

Pro větší přehlednost uvádíme popis paradigmatického modelu v následující tabulce:

Prvek	Popis prvku
Příčinné podmínky	Události, které vedou k výskytu nebo vzniku jevu.
Jev	Ústřední myšlenka, událost nebo dění, na které se zaměřuje soubor zvládajících nebo ovládajících jednání nebo interakcí nebo k němuž má tento soubor jednání nějaký vztah.
Kontext	Konkrétní soubor vlastností, který jevu náleží. Konkrétní soubor podmínek, za nichž jsou uplatňovány strategie jednání nebo interakce.
Intervenující podmínky	Strukturní podmínky související se strategiemi jednání nebo interakce, které jevu náleží.
Strategie jednání a interakce	Strategie vyvinuté ke zvládnutí, ovládnutí, vykonávání nebo reagování na jev, za určitého souboru percipovaných podmínek.
Následky	Následky nebo výsledky jednání a interakce.

Tab. 4. Popis paradigmatického modelu (Strauss, Corbinová, 1999)

Paradigmatický model

6.1.2.1 Výklad paradigmatického modelu

Za ústřední pojem paradigmatického modelu jsme zvolily kategorii „Vztah nevlastních sourozenců“. Tato kategorie je zde označena jako **jev**.

Jako **příčinné podmínky**, které vedou ke vzniku jevu, nebo jeho vývoji jsme označily dvě následující kategorie: „Potřeba citové vazby“ a „Výchova a gender“. Na sourozeneckých vztazích, a to i těch nevlastních, se do jisté míry odráží i to, jakým způsobem jsou sourozenci rodiči vedeni a vychováni. Jak dokazuje i tento výzkum, způsob výchovy dětí je v některých případech ovlivněn pohlavím dítěte. Může se tak stát, že rodiče přistupují jinak k dceři a jinak k synovi. Často tak mohou jednat nevědomě. Nutnost citové vazby je potřebou všech lidí, proto se domníváme, že tato skutečnost hraje stěžejní roli i při utváření sourozeneckého vztahu. Všechny tyto okolnosti zmíněné pod označením „příčinné podmínky“ se mohou promítnout v sourozeneckých vztazích pozitivním i negativním způsobem.

Kontext reprezentuje konkrétní soubor vlastností, které jevu náleží. Jedná se o konkrétní soubor podmínek, za nichž jsou uplatňovány strategie jednání nebo interakce. Pro účely paradigmatického modelu jsme označily za kontext „Pohlaví nevlastního sourozence“ a „Psychosociální potřeby“. Obě kategorie totiž mohou do jisté míry ovlivnit vzájemné chování a sociální interakce sourozenců, což se dále projevuje v jejich sociálním jednání nejen v oblasti sourozeneckého vztahu.

Intervenující podmínky souvisí se strategiemi jednání nebo interakce, které jevu náleží a mohou usnadňovat nebo naopak znesnadňovat strategie použité v určitém kontextu. V našem paradigmatickém modelu jsou intervenující podmínky určeny kategorií „Krizové aspekty“. Úroveň sociálního jednání je mimo další události ovlivněna i událostmi a situacemi, které jsou pro člověka konfliktní, až krizové.

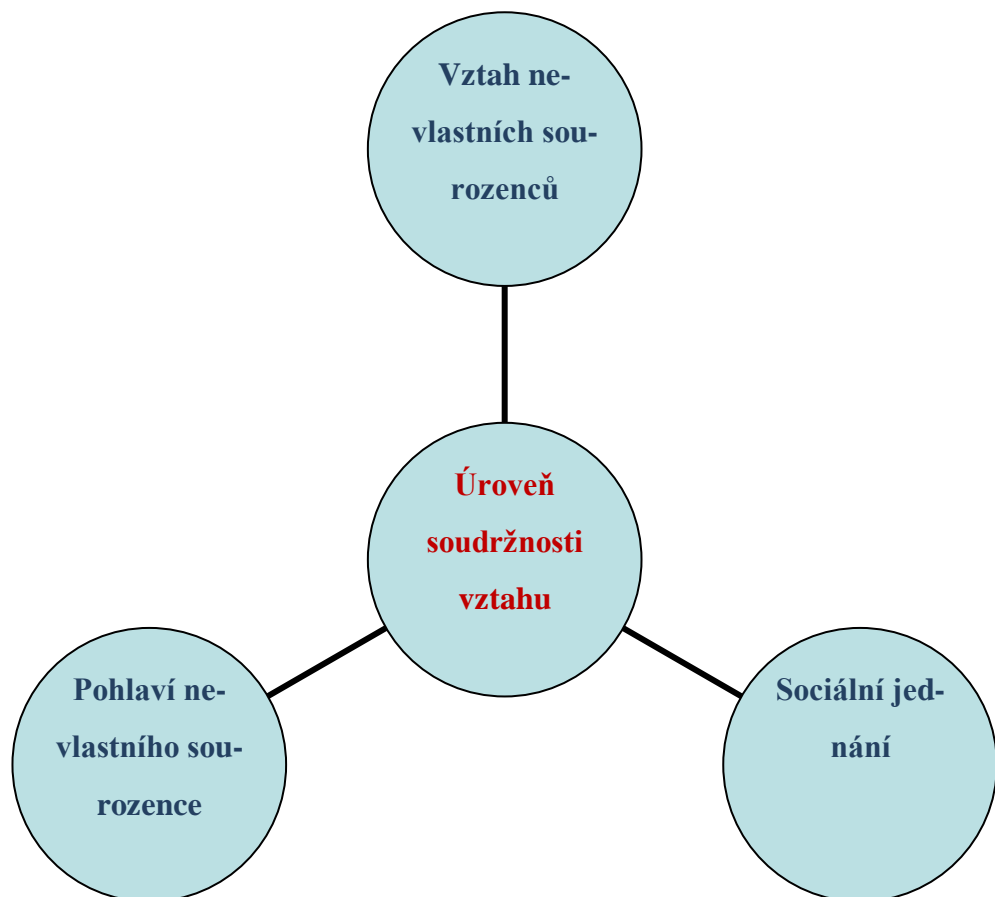
Strategie jednání označují přístupy, které jsou vyvinuty ke zvládnutí, ovládnutí či reagování na jev za určitého souboru percipovaných podmínek. Za strategii jednání zde považujeme kategorii „Sociální jednání“.

V konečné fázi paradigmatického modelu se dostáváme k **následkům**, což jsou výsledky jednání a interakce. Tímto procesem nám vznikla nová kategorie s názvem „Úroveň soudržnosti vztahu“.

6.1.3 Selektivní kódování

Nyní se dostáváme k závěrečné fázi celého kódovacího procesu metody zakotvené teorie. Selektivní kódování je proces, kdy se vybere jedna centrální kategorie, která je systematicky uváděna do vztahu k ostatním kategoriím (Strauss, Corbinová, 1999). Jedná se o nejobtížnější část kódovacího procesu. V závěrečné fázi analýzy jde především o integraci označující proces vedoucí ke stále komplexnější organizaci jednotlivých částí teorie. Nejtěžší je vytvoření centrální kategorie nebo kategorií. Ke znázornění teorie a vztahů používáme integrativní diagramy (Hendl, 2005).

6.1.3.1 Diagram vztahů selektivního kódování

Jako centrální kategorii jsme si určily „Úroveň soudržnosti vztahu“. Tuto kategorii považujeme vzhledem k našemu výzkumu za velmi podstatnou. Tvoří jádro celé teorie. Postupně ji budeme uvádět do vztahu k výše zvoleným kategoriím.

6.1.3.2 *Vztahy vzhledem k centrální kategorii*

Nyní se dostáváme k samotnému výkladu a vymezení vztahů vzhledem k centrální kategorii. Do tohoto vztahu budeme k centrální kategorii uvádět tři zvolené kategorie: Vztah nevlastních sourozenců, pohlaví nevlastního sourozence a sociální jednání. Ač jsou pouze tři, považujeme je v celém procesu sourozeneckých vztahů našeho výzkumu za klíčové.

1. Úroveň soudržnosti vztahu a vztah nevlastních sourozenců

Je patrné, že tyto dvě kategorie jsou vzájemně podmiňovány. Úroveň soudržnosti sourozeneckého vztahu je do jisté míry ovlivněna vztahem těchto sourozenců. V rodinách, kde převládají pozitivně založené vztahy, je pravděpodobnější i vyšší míra soudržnosti mezi sourozenci. O něco složitější je tato situace v rodinách doplněných. Děti zde totiž v nevlastním sourozeneckém vztahu nevyrostají od počátku. V případě našeho výzkumu, se respondenti nevlastními sourozenci stali v rozmezí věku 14-16 let. Většina z nich do té doby neměla žádného sourozence, byli tzv. jedináčky. Pro polovinu respondentů byla tato situace poměrně náročná. Ocitli se v nové sourozenecké roli, která vyžadovala určitou míru přizpůsobení se novým podmínkám. Řada z nich našla ve svém nevlastním sourozenci oporu a pomoc v krizových situacích, které pro ně představovali zátěž, což se významně podílí na zvyšování úrovně soudržnosti vztahu. Tento vztah byl u našich některých respondentů naopak oslaben žárlivostí a rivalitou mezi sourozenci.

2. Úroveň soudržnosti vztahu a pohlaví nevlastního sourozence

Již ve fázi otevřeného kódování jsme narazily na souvislost mezi genderovým zastoupením sourozeneckého vztahu a sourozeneckou soudržností. Dalo by se předpokládat, že nevlastní sourozenecké vztahy v homogenním sourozeneckém vztahu budou vykazovat pozitivnější rysy než je tomu u vztahů heterogenních, tedy mezi nevlastní sestrou a nevlastním bratrem. Výzkum odhalil, že ne v každém případě je tato skutečnost pravdou. Často byla mezi respondenty pocházejících z heterogenního sourozeneckého vztahu zjištěna vyšší míra soudržnosti než u sourozenců ze vztahu homogenního, a to především v situacích týkajících se konfliktů v rodině.

3. Úroveň soudržnosti vztahu a sociální jednání

Sociální jednání člověka hraje důležitou roli ve všech oblastech mezilidských vztahů. Značnou měrou může proto ovlivnit i soudržnost mezi sourozenci. U některých respondentů bylo jejich jednání ovlivněno žárlivostí vůči nevlastnímu sourozcovi. Nejčastěji se v tomto směru jednalo o projevy žárlivosti v homogenním sourozeneckém vztahu dívek. Dívky mají větší tendenci vzájemně se mezi sebou srovnávat a hodnotit, může tak častěji docházet k pocitům žárlivosti, které oslabují jejich sourozeneckou soudržnost. Jak již bylo v tomto výzkumu zmíněno, největší míra soudržnosti se v homogenním sourozeneckém vztahu chlapců projevuje při konfliktních situacích s rodiči. U dívek tomu tak bylo v situacích vztahových krizí.

7 SHRNUÍ A ZÁVĚR PRAKTICKÉ ČÁSTI

Tímto se dostáváme k závěru diplomové práce. Obsahem této poslední kapitoly bude shrnutí všech poznatků získaných na základě realizace výzkumu. S ohledem na charakter této diplomové práce byl zvolen kvalitativní design výzkumu. Jedině tak lze proniknout hlouběji do oblasti vztahů mezi nevlastními sourozenci v doplněné rodině. Je nutno brát v úvahu, že při kvalitativní analýze se výsledky výzkumu nedají zobecnit na populaci jako je tomu v případě výzkumu kvantitativního.

Hlavním cílem našeho výzkumu bylo především zmapovat, jaké jsou příčiny soudržnosti mezi nevlastními sourozenci v doplněných rodinách zejména v krizových situacích. Dále jsme se snažily zjistit, co tuto soudržnost případně oslabuje. V neposlední řadě nás také zajímalo, zda tuto soudržnost (či nesoudržnost) ovlivňuje genderové zastoupení nevlastního sourozeneckého vztahu – tedy jak fungují takové vztahy v homogenním sourozeneckém vztahu a v heterogenním sourozeneckém vztahu (tzn. vztahu mezi sourozenci stejného pohlaví a sourozenci opačného pohlaví).

Jelikož je toto téma poměrně citlivou oblastí, bylo zapotřebí k respondentům přistupovat velmi ohleduplně a citlivě. Později se ukázalo, že získat potřebný počet respondentů, kteří by současně splňovali předem stanovená kritéria výzkumného vzorku, bylo poměrně obtížné. Ne každý je totiž schopen otevřeně hovořit o záležitostech týkajících se soukromého života své rodiny. Původním záměrem bylo k výzkumu oslovit celkem 7 osob včetně jejich jednoho nevlastního sourozence, celkem tedy 14 osob. V konečné fázi se nám z tohoto počtu podařilo získat 5 osob včetně jejich jednoho nevlastního sourozence, celkem tedy 10 respondentů k výzkumnému šetření. Vznikly tak dvě ohniskové skupiny po 5 respondentech.

Jako způsob zpracování dat jsme zvolily metodu zakotvené teorie, která je složena ze tří typů kódování – otevřeného, axiálního a selektivního. Nyní přistoupíme ke shrnutí a vyhodnocení získaných dat.

Mezi nevlastními sourozenci převládala touha mít na základě vytvoření doplněné rodiny spíše sourozence stejného pohlaví. V homogenním sourozeneckém vztahu spatřují někteří respondenti možnost větší míry opory a vzájemné pomoci. Dle nich může v takovém vztahu vyvstat daleko více příležitostí společného trávení volného času, což se jeví jako stmelující faktor, který se pozitivně projevuje v sourozenecké soudržnosti. Je ovšem zvláštnos-

tí, že v kontrastu s touto skutečností bylo výzkumem také zjištěno, že v homogenním sourozeneckém vztahu, a to obzvláště mezi nevlastními sestrami, se vyskytují častější projevy žárlivosti a rivality. Je tomu tak především v počátečním období vzniku doplněné rodiny.

Předpoklad vyšší míry soudržnosti u sourozenců z homogenního vztahu nebyl ovšem potvrzen ve všech případech. Často tomu tak bylo naopak u sourozenců pocházejících ze vztahu heterogenního. Výzkum dále odhalil, že aspekty genderu se mohou promítat i do oblasti výchovy dětí žijících v doplněné rodině. Někteří respondenti pocítovali menší diskriminaci ze strany rodičů oproti sourozenci opačného pohlaví. Zájem, respektive nezájem rodičů, se může silně odrazit v kvalitě a soudržnosti sourozeneckých vztahů. Každé dítě totiž vycítí odlišný přístup rodičů k ostatním sourozencům. Otevřená preference rodiče některého z dětí může vyvolat pocity žárlivosti, rivality či způsobit snížení sebevědomí některého ze sourozenců.

Dále jsme zjistily, že do oblasti sourozeneckých vztahů se významně promítá krize způsobená konflikty mezi rodiči. V některých případech tak krize působí jako faktor, který sourozeneckou soudržnost posiluje bez ohledu na pohlaví či věk sourozenců. Setkaly jsme se ale naopak i s případem, kdy došlo k narušení sourozeneckých vazeb. Jedná se o situaci, kdy rodiče zvolí nevhodný způsob řešení konfliktů skrze své děti. Pokud se dítě dostane do tohoto vlivu, může jednat iracionálním způsobem, což může mít za následek porušení či významné snížení sourozenecké koheze. Pokud se navíc jedná o dítě s málo vyzrálou osobností, může tak činit samo ve snaze získat pozornost rodičů na svou stranu a zvítězit tak pomyslně nad svým nevlastním sourozencem. Obecně lze krizi v rodině spatřovat ve dvou extrémních rovinách – buď jako příčinu oslabení sourozeneckého vztahu nebo může také představovat paradoxně stimul soudržnosti sourozenců. V krizových situacích rodiny týkajících se především rodičovských sporů, jsou nevlastní sourozenci schopni mezi sebou vytvořit pozitivní, pevné vazby založené na vzájemné podpoře a pomoci.

Prostřednictvím tohoto výzkumu bylo dále zjištěno, že u dětí jejichž původní rodina se rozpadla, často dochází k emoční deprivaci. Tyto děti mohou citově strádat z důsledku nedostatečných citových podnětů. Se vznikem nové – doplněné rodiny tak často dochází k naplnění neuspokojených potřeb. V souvislosti s již zmiňovanou žárlivostí a rivalitou je důležité, aby rodiče nevlastních dětí dbali na rovnoměrné uspokojování potřeb v oblasti vztahů všech svých dětí.

Dle slov respondentů po příchodu nového, tedy nevlastního sourozence, do rodiny za nejčastější nevýhodu považovali omezení soukromí. Tato omezenost spočívala především v dělbě o část věcí či sdílení společného pokoje. Sourozenci, kteří mají větší sklon k žárlivosti, toto omezení snáší hůře. Je nutno podotknout, že výhod na tomto vztahu našli společně nevlastní sourozenci více. Respondenti se převážně shodovali v tom, že ve svém nevlastním sourozenci našli mimo jiné i nového přítele. Mohou se na sebe vzájemně obracet s radou či prosbou o pomoc. Něktěrym z nich se tak splnilo přání mít sourozence, jelikož byli do té doby jedináčky.

Bylo by nesprávné očekávat, že ihned po vytvoření nové rodiny si budou všichni její členové rozumět a žít v naprosté harmonii a lásce. Sourozenců v doplněných rodinách se to týká obzvláště. Vše vyžaduje čas, trpělivost, ale také snahu všech členů rodiny vytvářet pozitivní rodinné klima.

ZÁVĚR

Doplněná rodina představuje stále častější formu rodinného soužití. Není totiž ničím neobvyklým, že po nevydařeném manželství uzavírají někteří jedinci manželství opakovaně. Často si do těchto opakovaných manželství partneři přináší i své děti z minulého vztahu. Děti se tímto dostávají do nového rodinného systému, který je tvořen rodičem vlastním a nevlastním, a pokud si do rodiny i tento nevlastní rodič přivede své potomky, děti se ocitají v roli nevlastních sourozenců. Toto soužití se může alespoň z počátku jevit jako poměrně komplikované. Již samotný rozvod biologických rodičů pro dítě představuje velkou zátěž. Není proto ničím překvapivým, že situace, která vytvořením doplněné rodiny nastává, může být pro dítě emočně náročná. Nelze očekávat, že v nově vzniklé doplněné rodině budou ihned panovat pozitivní vztahy a citová náklonnost ke všem jejím členům. Vztahy mezi nevlastními sourozenci představují rizikovou oblast obzvláště. Nemusí to být ovšem pravidlem. Je důležité ke všem dětem v doplněné rodině přistupovat spravedlivě. Jedině tak lze omezit vznik žárlivosti a rivality, která se u nevlastních sourozenců často vyskytuje. Pokud mezi nimi budou převládat upřímné vztahy založené na vzájemné toleranci, pomoci a v ideálním případě sourozenecké lásce, lze u nich očekávat velkou míru soudržnosti a vzájemné podpory i v budoucnu.

Domníváme se, že problematika doplněných rodin představuje díky stoupající rozvodovosti velmi aktuální téma. Výzkumů zaměřujících se na oblast doplněných rodin není mnoho. Odborníci z oblasti psychologie rodiny apelují na potřebnost těchto výzkumů.

Možný přínos této práce shledáváme jednak v její aktuálnosti a dále může také napomoci doplnění poznatků týkajících se doplněných rodin, konkrétně vztahů nevlastních sourozenců společně žijících v těchto rodinách.

Tato práce může svou koncepcí posloužit jako pomůcka či vodítko pro orientaci ve složitosti vztahů zejména těm, jež se v doplněné rodině ocitají ať už v roli nevlastního rodiče, nevlastního sourozence či nevlastního dítěte.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ADLER, A. *Porozumění životu: Úvod do individuální psychologie*. Praha: Aurora, 1999. ISBN 80-85974-76-2.

DALLOZ, D. *Žárlivost a rivalita*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-596-2.

GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J. *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2390-7.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

HORSKÝ, J., SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-195-6.

KOHOUTEK, Rudolf. *Zskvitkova* [online]. 2009 [cit. 2011-03-09]. Vliv rodiny na rozvoj osobnosti žáka. Dostupné z WWW: <<http://www.zskvitkova.cz/Lists/Oznameni/Attachments/92/Vliv%20rodiny%20na%20rozvoj%20osobnosti%20%C4%8Dlov%C4%9Bka.pdf>>.

KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.

MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha: Grada Publishing, 1999. ISBN 80-7169-897-0.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0332-7.

MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2. vyd. Praha: Slon, 1997.

ISBN 80-85850-24-9.

MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1362-4.

- MORGAN, D. L. *Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu*. Boskovice: ALBERT, 2001. ISBN 80-85834-77-4.
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Slon, 2006. ISBN 80-86429-58-X.
- NOVÁK, T. *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-2075-3.
- PREKOPOVÁ, J. *Prvorozené dítě*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-561-5.
- ROGGE, J. - U. *Děti potřebují hranice*. 4. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-634-6.
- SAUZÈDE, J. P., SAUZÈDE-LAGARDE, A. *Spokojené soužití v nové rodině*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-295-9.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.
- STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: ALBERT, 1999. ISBN 80-85834-60-X.
- ŠVARÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- TRÉLAÜN, B. *Překonávání konfliktů v rodině*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-935-6.
- VYKOPALOVÁ, H. *Krize a psychosociální pomoc*. Zlín: UTB ve Zlíně Academia centrum, 2007. ISBN 978-80-7318-621-0.
- WHITE, G. L., MULLEN, P. E. *Žárlivost – teorie, výzkum a klinické strategie*. Praha: TRITON, 2006. ISBN 80-7254-708-9.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Nevl. Nevlastní.

Pozn. Poznámka.

SEZNAM TABULEK

Tab. 1. Základní etapy ve vývoji lidské rodiny.....	15
Tab. 2. Respondenti 1. ohniskové skupiny	40
Tab. 3. Respondenti 2. ohniskové skupiny	41
Tab. 4. Popis paradigmatického modelu (Strauss, Corbinová, 1999)	55

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Ukázka předběžných otázek k rozhovoru

PŘÍLOHA P I: UKÁZKA PŘEDBĚŽNÝCH OTÁZEK K ROZHOVORU

1. Vzpomínáte si na období, kdy jste vytvořili novou rodinu?
2. Jak jste vnímali příchod nového (nevlastního) sourozence do rodiny?
3. Komu se nejčastěji svěřujete, když máte problém nebo starosti a proč?
4. Když Vás zastihla v životě krize nebo nějaký problém, dokázal Vám Váš nevlastní sourozenec pomoci?
5. Nabídnul Vám někdy nevlastní sourozenec sám pomoc?
6. Nabízíte naopak vy tomuto sourozenci pomoc sami?
7. Cítili jste se někdy vůči svému nevlastnímu sourozenci znevýhodněni?
8. Máte s nevlastním sourozencem často konflikty? Čeho se nejčastěji týkají?
9. Pomáháte si vzájemně s nevlastním sourozencem při přípravě do školy?
10. Podílíte se společně s nevlastním sourozencem na výkonu domácích prací (úklid, pomoc při vaření...)?
11. Trávíte s nevlastním sourozencem společné chvíle ve volném čase?
12. Máte se svým nevlastním sourozencem společné kamarády?